

✻(Johannes Amos Comenius).✻

ORBIS
SENSUALIUM
PICTUS

✻(Jan Amos Komenský).✻

Mischrot

K vydání připravili / Zur Herausgabe vorbereitet von
Prepared for edition by / К изданию подготовили

Naděžda Kvítková
Věra Höppnerová / Sergej Tryml
Mark Anfilov / Marie Horvátová

ISBN 978-80-87517-41-3

— (Johannes Amos Comenius) —
ORBIS
SENSUALIUM
PICTUS
— (Jan Amos Komenský) —

Výbor v jazyce latinském
českém / německém / anglickém / ruském

Auswahl in lateinischer / tschechischer / deutscher / englischer / russischer Sprache
Selection in Latin / Czech / German / English / Russian languages
Избранное на латинском / чешском / немецком / английском / русском языках

Je to už hodně dávno, co jsem jako malý kluk objevil Orbis pictus v knihovně svých rodičů; byl tam dokonce dvakrát. Nad rytinami ve faksimilovém vydání jsme s bratrem závodili, kdo dřív najde čísla na obrázku, a smáli jsme se starobylým formám slov i pravopisu. Ve vydání s barevnými litografiemi jsme zase obdivovali nádherný starý vlak s kouřící lokomotivou. To nás samozřejmě ani nenapadlo, že to není jen tak obyčejná knížka pro děti.

Teprve později jsem začal obdivovat ten krásně přehledný a uspořádaný „viditelný svět“, který se Komenskému podařilo shrnout do několika skoro idylických obrázků, kde není ani stopa po hrůzách třicetileté války a po jeho vlastním těžkém osudu. Žádné nářky, žádná skepse, která by otravovala dětské duše – všechno je na svém místě a chválí moudrost Stvořitele. Dobří lidé pracují pro sebe i pro druhé a jen nevzdělání nešťastníci ničí sebe i svět, protože nevědí, co je ctnost a co neřest.

Přes těžkou zkušenost věčného uprchlíka a štvance je Komenský samozřejmý vlastenec, jenže je také Evropan jako málokdo jiný. Věří a ví, že jeho žáci budou jednou potřebovat domluvit se i v jiných jazycích, aby pro ně jejich češtinu nebylo omezením a aby se mohli plně účastnit té podivuhodné výměny, která dělá Evropu Evropou. Proto mají už malé děti poznávat svět hned ve třech jazycích najednou – je to přece tak snadné a přirozené!

Ale až mnohem později jsem si uvědomil, v čem je Orbis pictus opravdu mimořádný a jedinečný. Tuhle encyklopedii pro malé děti napsal jeden z největších učenců té doby, kterému na dětech tolik záleželo, že všechnu svou učenost dokázal potlačit a skrýt jen proto, aby mu rozuměli. O to se od té doby už žádný velký učenec ani nepokusil, natož aby to dokázal.

Jan Sokol

Es ist schon lange her, seit ich als kleiner Junge Orbis pictus in der Bibliothek meiner Eltern entdeckt habe; er war dort sogar zweimal. Auf den Gravierungen einer Faksimile-Ausgabe habe ich mit meinem Bruder die Zahlen auf dem Bild um die Wette gesucht und wir lachten über die altertümlichen Wortformen und Rechtschreibung. In der Herausgabe mit bunten Lithografien bewunderten wir einen herrlichen alten Zug mit dampfender Lokomotive. Selbstverständlich fiel uns nicht ein, dass das kein gewöhnliches Kinderbuch ist.

Erst später begann ich die schön übersichtliche und geordnete „sichtbare Welt“ zu bewundern, die Comenius gelungen in einige fast idyllische Bilder zusammenfasste, wo von den Schrecken des Dreißigjährigen Krieges und von seinem eigenen schweren Schicksal keine Spur ist. Keine Klagen, keine Skepsis, die die Kinderseele quälen würden – alles ist an seinem Ort und lobt die Weisheit des Schöpfers. Gute Menschen arbeiten für sich und für die anderen und nur die ungebildeten Unglückseligen zerstören sich selbst und die Welt, weil sie nicht wissen, was Tugend und was Laster ist.

Trotz schwerer Erfahrung eines ewigen Flüchtlings ist Comenius ein selbstverständlicher Patriot, jedoch er ist auch Europäer wie kaum ein anderer. Er glaubt und weiß, dass sich seine Schüler einmal auch in anderen Sprachen werden verständigen müssen, damit für sie ihr Tschechentum keine Einschränkung ist und damit sie an dem wunderbaren Austausch teilnehmen können, der Europa zu Europa macht. Deshalb sollen bereits kleine Kinder die Welt gleich in drei Sprachen auf einmal kennenlernen – es ist doch so einfach und natürlich!

Aber erst später wurde mir bewusst, worin Orbis pictus wirklich so außerordentlich und einzigartig ist. Diese Enzyklopädie für kleine Kinder schrieb einer der größten Gelehrten seiner Zeit, dem die Kinder so sehr wichtig waren, dass er seine ganze Gelehrsamkeit zu unterdrücken und zu verbergen vermochte, nur damit sie ihn verstehen. Und das hat seitdem kein großer Gelehrter mehr weder versucht, geschweige denn vermocht.

Jan Sokol

A very long time has passed since I as a young boy found Orbis pictus in my parents' bookcase. It was there even twice. Over the engravings in the facsimile edition me and my brother were competing who would be the first to find the numbers in the picture, and we were laughing over the ancient forms of words and the orthography. In the edition with lithographic prints we again admired the magnificent old train with a smoking locomotive. Of course it did not occur to us that it was not an ordinary book for the children.

It was only later that I started to admire that beautifully arranged and well-ordered "visible world" that Comenius succeeded in summing up into several even idyllic pictures where there is not even a trace of the horrors of the Thirty Years War and his own hard fate. No lamentation, no scepticism that might poison the children's souls - everything is in its place and praises its Creator. Good people work for both themselves and the others, and only the uneducated unfortunates ruin themselves and the world because they do not know what virtue is and what vice.

Despite the hard experience of an eternal refugee and an outlaw Comenius is a true patriot, and also a European as hardly anyone else. He believes and he knows that his disciples will have to make themselves understood in other languages in order that their national feeling may not limit them and that they may be able to take part in the admirable change that makes Europe to remain to be Europe. That is also why little children should get to know the world as one in three languages, which is really so easy and natural!

But much later I realized where Orbis pictus is really extraordinary and unique. This encyclopedia for the little children was written by one of the greatest scholars of that time whom it mattered about children so that all his scholarship he succeeded in suppressing and hiding only because they should understand him. No great scholar has ever tried that since Comenius' time, let alone succeeded in it.

Jan Sokol

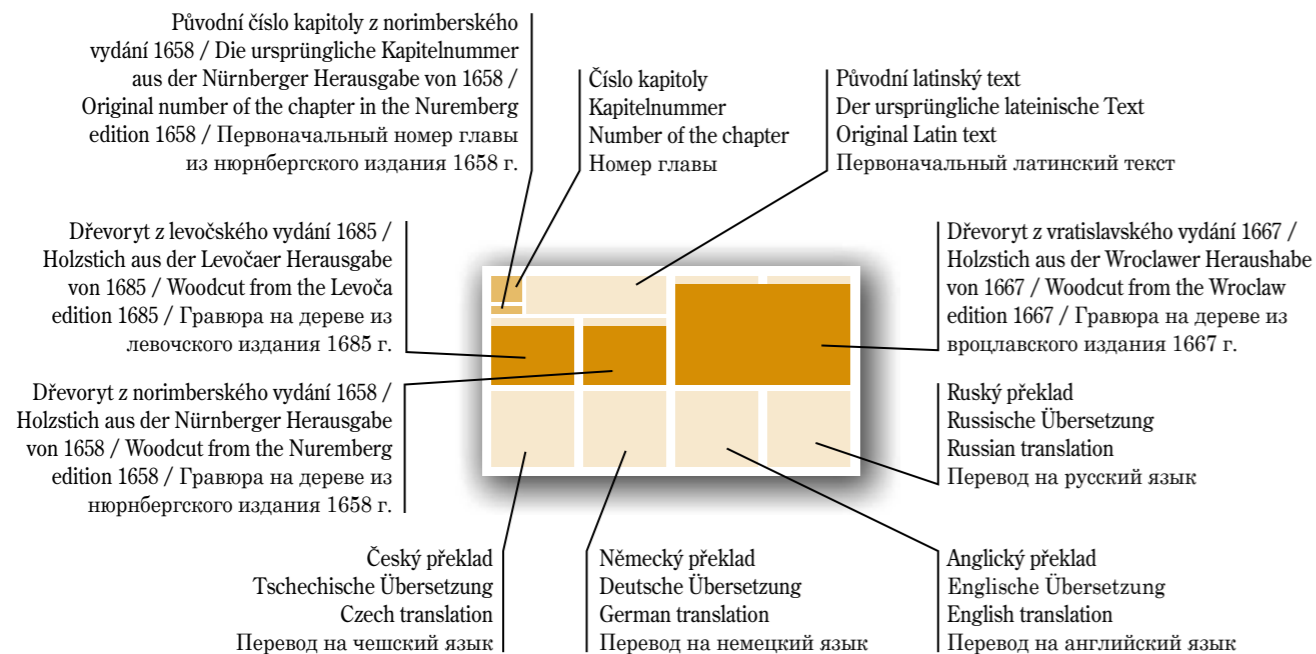
Давным-давно, еще когда я был мальчишкой, я в библиотеке моих родителей нашел Orbis pictus, а даже в двух экземплярах. Рассматривая гравюры факсимильного издания, мы с братом соревновались, кто быстрее найдет цифры на рисунке, и смеялись над древними формами слов и правописания. В издании с цветными литографиями нам больше всего понравился прекрасный старинный поезд с дымящим паровозом. Тогда мы, конечно, не понимали, что это не совсем обычная книжка для детей.

Только позднее я начал восхищаться этим удивительно наглядным, обзорным и упорядоченным «видимым миром», который Коменскому удалось представить и собрать воедино на нескольких почти идиллических рисунках, где не найти намека ни на ужасы Тридцатилетней войны, ни на тяжелую судьбу автора. Нет здесь никаких жалоб, никакого скепсиса, которые удручали бы душу ребенка – все стоит на своих местах и восхваляется мудрость Создателя. Добрые люди работают на себя и на других, а лишь необразованные несчастливцы уничтожают себя самих и мир, не зная, что такое добродетель и что такое порок.

Невзирая на тяжелую судьбу постоянного беглеца и преследованного человека, Коменский оставался патриотом, но одновременно также европейцем, как никто другой. Он верит и предвидит: чтобы его учеников не ограничивало то, что они чехи, им когда-то нужно будет договориться на других языках, чтобы они могли полностью участвовать в том удивительном обмене, который для Европы характерен. Поэтому уже маленьким детям полезно познавать мир, и сразу на трех языках одновременно – это же так просто и естественно!

Только гораздо позже я понял, в чем состоит настоящая исключительность и уникальность произведения Orbis pictus. Эту энциклопедию для детей написал один из крупнейших ученых того времени, который детей уважал до той степени, что ради них он всю свою ученость скроет лишь потому, чтобы они его поняли. А это с тех пор никому сделать не удалось, а ни один крупный ученый это сделать даже не попытался.

Ян Сокол

Komenského Orbis sensualium pictus

Jazyková učebnice

Protože v době Komenského byla latina jazykem mezinárodní vzdělanosti a prostředkem otvírajícím cestu k vyššímu vzdělání, hledal J. A. Komenský způsob, jak se jí rychleji a snáze naučit, aby zůstalo dost času na vzdělání věcné. Jeho vlastní učitelská zkušenost, znalost tehdejších učebnic a jejich kritické posouzení jej přivedlo k závěru, že užitečná jazyková učebnice by měla žákovi přinášet nejen znalost jazyka, ale také poučení o reálném světě. Proto vybral okolo 7 300 nejzávažnějších slov a vytvořil z nich tisíc vět, které sestavil podle věcného principu do sta lekcí. Tak vznikla učebnice *Janua linguarum reserata*, která vyšla r. 1631 v Lešně původně pouze s latinským textem. Komenský si však představoval, že zprostředkujícím jazykem k ní bude jazyk mateřský. Brzy byl pořízen překlad do polštiny a Komenský sám vypracoval českou verzi s názvem *Dvěře jazyků otevřené*.

I když měla *Janua* ve světě značný úspěch, pro začátečníky byla velmi náročná, a tedy obtížná. Proto vypracoval Komenský učebnici podstatně jednodušší a příznačně ji nazval *Januae linguarum reseratae Vestibulum* (*Předsíň otevřených dveří jazyků*).

Završení práce na jazykových učebnicích představuje u Komenského dílo *Orbis sensualium pictus*. Tato nejúspěšnější a nejproslulejší učebnice vznikla zkrácením a zjednodušením textu *Januy* a byla určena jako příprava k probírání *Vestibula* i *Januy*.

Běžně užívaný název tohoto proslulého díla *Orbis pictus* je zkrácený název, který postrádá z hlediska autorova záměru důležité upřesnění, že jde o svět věcí a jevů smysly chápaných nebo smysly

vnímatelných. Jasně a výrazně svůj záměr vysvětlil sám Komenský v předmluvě k tomuto dílu: *Hlavní při tom je předkládat věci smysly vnímatelné nejdříve smyslům, aby mohly být pochopeny ... Neboť nemůžeme ani jednat, ani mluvit moudře, jestliže dříve neporozumíme správně všemu, co máme činit nebo o čem máme mluvit. V rozumu pak nic není, co nebylo dříve ve smyslech. Pilně cvičit smysly ve správném chápání rozdílů mezi věcmi znamená klást základy veškeré moudrosti, vši moudré výmluvnosti a všem moudrým úkonům v životě*. Komenský tedy usiloval o to, aby každý výraz, který si člověk učením osvojuje, byl spojen s poznáním a pochopením předmětu nebo jevu daným výrazem označeného. Proto zdůrazňoval podíl sluchu, zraku, chuti i hmatu při jazykovém vyučování a požadoval, aby žák to, co pojmenovává, mohl ukázat na obrázku i ve skutečnosti a mohl to také namalovat.

Orbis sensualium pictus představuje tedy nejdůležitější aplikaci didaktických názorů Komenského na jazykové vyučování. Originálnost *Orbisu* tkví v tom, že každá kapitola obsahuje nejdříve obrázek k probíranému tématu a pomocí číselných odkazů jsou vzájemně propojeny texty s ilustracemi jednotlivých předmětů a jevů.

U *Orbisu* lze sledovat i pozoruhodný vztah k mateřskému jazyku. Jak sám Komenský napsal v předmluvě, mohl *Orbis* v překladu do živého jazyka vést i k osvojení mateřského jazyka, a to od počátečního čtení až po věcné učení. Aby se žákům usnadnily počátky čtení, zařadil na začátek tzv. živou abecedu. Sám také vysvětlil, jak postupovat, aby se učení zbavilo „*obtížného trápení mysli*“. Uvažoval také o možnosti připojit na konci krátkou gramatiku mateřského jazyka. Překlad *Orbisu* do mateřského jazyka měl tak posloužit nejen k názornějšímu poznání, ale také k snazšímu osvojení latiny. Komenský předpokládal i ucelené využití *Orbisu* pro předškolní věk, a to jako obrázkové knihy k prohlížení a tím k seznamování dítěte se světem.

Orbis jako odraz filozofických názorů Komenského

Orbis sensualium pictus není pouze vyvrcholení didaktických snah autora, představuje zároveň důležitý článek jeho pansofického úsilí. Je tak odrazem i jeho filozofických názorů. Komenský vždy usiloval o to, aby vzdělání bylo plné a ucelené. Proto koncipoval i tuto jazykovou učebnici jako smyslům dostupnou encyklopedii a dokonce nejdříve uvažoval o tom, že ji nazve Encyklopaedia sensualium nebo také Lucidarium. Název Orbis sensualium pictus je tedy až dodatečný a tak i svou obrazností dětem pochopitelnější.

K tomu je ovšem nezbytné dodat, že pojem encyklopedie měl pro Komenského poněkud jiný obsah, než jak jej chápeme dnes, kdy se často škoře vyčítá tzv. nežádoucí encyklopedismus a rozumí se tím přetíženost faktografickými poznatky, neúměrnými stupni vzdělání, popřípadě mechanicky řízený soubor poznatků bez sledování souvislostí mezi nimi. Komenský pod slovy encyklopedie a encyklopedický rozuměl vzdělávací soustavu v uzavřeném kruhu, v němž jsou jevy navzájem spojeny v jeden organický celek. Šlo mu tedy o vzdělání systémové.

Jak vypadá ono propojení věcí a jevů, ukazuje nejlépe řazení jednotlivých kapitol Orbisu. V souladu se svým filozofickým názorem věnoval Komenský první kapitolu pojednání o Bohu, jeho podstatě a vlastnostech. V závěru kapitoly představuje Boha jako stvořitele, vládce a udržovatele světa. V dalších šesti kapitolách se popisuje svět jako celek: nebe, živly, oblaka a země. Následuje oddíl o „plodech zemských“, mezi něž patří hory a kameny jako neživá příroda, rostliny, živočišné zeměští a vodní jako živá příroda; uzavřen je tento oddíl kapitolou o člověku jako nejvyšším tvorů živé přírody. V oddílu o člověku pak Komenský ukazuje člověka v jeho sedmi vývojových stupních. Popisuje lidské tělo a tělesné orgány. Zvláštní kapitolu

věnuje vnějším a vnitřním smyslům. Pět vnějších smyslů je zobrazeno pomocí oka, ucha, nosu, jazyka a rukou. Jako vnitřní nezobrazitelné smysly jsou uváděny smysl pospolný, přemýšlení a paměť. Pojednáním o duši se uzavírá oddíl o člověku jedinci a zároveň nejdokonalejším Božím díle. Jistě ne náhodou je zařazena i kapitola, v níž se ukazují lidé deformovaní, s výraznými rozdíly od normálních tělesných proporcí, jako jsou obr, pidimužik, člověk dvojhlavý, hrbatý, apod. To odpovídá Komenského přesvědčení, že Boží dílo postupně ztratilo svou původní dokonalost.

Kapitolou 44 začíná oddíl věnovaný činností, jimiž se člověk zapojuje do života. Uvádí se tak svět lidské práce, která do světa přírody a člověka přináší dynamický obrat tím, že člověk svou tvůrčí činností mění přírodu, zdokonaluje sám sebe, až se znovu dostává k Bohu jako nejvyšší dokonalosti. Proto snad tento oddíl začíná symbolicky kultivovanou zahradou. Komenský zdůvodňuje tento vstup tím, že první Adamovou prací bylo zahradnictví. Hned další kapitoly představují zemědělství a chov dobytka. Jako v mnoha dalších kapitolách nechybí ani u těchto základních činností určitý pohled do historie. Komenský totiž připomíná, patrně v souvislosti se známými pověstmi o zakladatelích vládnoucích dynastií, kteří byli povoláváni od pluhu k vládě, že orba a chov dobytka byly dříve dílem reků a králů, kdežto v současné době jsou věci nejnižšího stavu. Následující kapitoly se týkají všech základních činností a řemesel, jimiž si člověk zajišťoval stravu, pořizoval oděv a obuv, budoval obydlí. Kapitola o strojích ukazuje, jak Komenský sledoval technická zdokonalení a vynálezy. Postupně se probírají stále náročnější druhy práce, jako jsou těžba a zpracování železné rudy, práce truhlářské, soustružnické, hrncářské a nakonec vše, co se potřebuje k vybavení domu a k životu v něm, tedy i hloubení studní, jakož i lázeňské, holičské a ranhojičské služby.

Oddíl několika kapitol počínající stájem a končící rozbitím korábu se sice na první pohled zdá poněkud nesourodý, ale jeho vnitřní vazba je dána tím, že jde o okruh činností, jimiž člověk postupně překonává omezení daná prostorem a časem. Jde nejen o činnosti samotné, jako je péče o koně, výroba sudů, řemenů a provazů, jízda na koni, převoz a plavání, ale i o výsledky těchto činností: hodiny, dalekohled, optická skla, vozy a různé druhy lodí. Poslední kapitola oddílu připomíná, že vedle úspěchů a různých zdokonalení provází toto úsilí někdy i nezdary - někteří lidé se při rozbití korábu zachránili, avšak jiní bídně hynou a jejich zboží jde k mořskému dnu.

Tematické propojení má také další okruh, věnovaný sdělování a šíření myšlenek, tj. umění psát, knize, tiskárně, škole. To, že k slovesnému umění připojil Komenský jako další umělecký projev hudbu, mělo nepochybně spojitost s jeho vlastní činností hymnografickou, jejímž výsledkem byl Kancionál, vydaný r. 1659 v Amsterdamu. Filozofie představuje v Orbisu souhrn všech věd; mezi nimi má významné postavení věda o čísle, protože je předpokladem ke zkoumání jiných vědních oblastí. Pak následuje zeměměřičství a poznávání těles a jevů mimozemských. Několik schematických nákrešů přibližuje dobové astronomické poznatky, ovšem z hlediska geocentrického názoru (to bylo pozdějšími editory upravováno). Mapou tehdejší Evropy se celý soubor týkající se vědeckého poznání uzavírá.

Oblasti morálního formování člověka věnoval Komenský oddíl etiky, do něhož zařadil jak obecné poučení o morálce, tak celý soubor lidských ctností: opatrnost, pílí, strídmost, statečnost, trpělivost, lidskost, spravedlnost a štědrost. Etika tak obsahuje návod, jak má člověk řídit sám sebe.

Oddíl týkající se společenského života začíná manželstvím, které představuje jeho základní článek. Pak následují vyšší články, jejich řízení a sprá-

vování. Ze společenského života nevyločil Komenský ani kejklíře, divadlo a různé hry. Královstvím, jeho správou a vojenskými záležitostmi se uzavírá část týkající se světské moci. Pak následuje oddíl vedoucí člověka k moci nejvyšší. K Bohu se člověk přibližuje prostřednictvím náboženství. Ta uvádí Komenský ve vývojové linii od pohanství, židovství ke křesťanství a nakonec i mohamedánství, jež je vysvětleno jako směs všech náboženství předcházejících. I když je křesťanství vyloženo nejjednodušněji, pro ostatní náboženství je příznačná věcnost pojednání bez jakéhokoliv projevu náboženské nesnášenlivosti. V předposlední kapitole o Boží spravedlnosti varuje Komenský před pověrami, ďáblými úklady a různými čaroději, svádějícími člověka ze správné cesty. Posledním soudem, který zajišťuje spravedlivým věcnou blaženost, se dílo uzavírá a zároveň se uzavírá celý cyklus, který od Boha vyšel a k němu se opět vrátil.

Uvedený vzdělávací cyklus znamená ve své podstatě konkrétní didaktickou aplikaci obecných pansofistických ideí Komenského, jež později našly své nejobsažnější vyjádření v díle O nápravě věcí lidských. Celý didaktický systém Komenského vychází z pevného filozofického základu. Na místě je třeba podotknout, že Komenský byl u nás dříve mnohdy představován jako vynikající pedagog a nebyl docenován jeho přínos jako filozofa a filozofa výchovy. Jeho názory tvořivě rozvíjela česká neoficiální větev filozofického bádání, představovaná především profesorem Janem Patočkou a jeho žáky.

Komenský jako filozof vycházel z Bohem daného řádu a byl přesvědčen, že člověk má v něm své místo. Lidské poslání člověka na tomto světě je jeho spolupráce při směřování k nejvyššímu cíli. Důraz položil na aktivitu člověka, na jeho tvůrčí činnost, na jeho schopnost sebezdokonalování. Komenský jako nikdo před ním poznal vysokou hodnotu lidské práce a tvůrčí činnosti člověka.

Cesta k uživatelům díla

Cesta Komenského díla Orbis pictus k českému čtenáři nebyla ani snadná, ani rychlá. Komenský měl latinský text díla připraven již v době svého pobytu v Uhrách v Sárospataku (1650-1654), kam byl pozván uherskou šlechtou, aby pomohl při školské reformě. Avšak pro tamější tiskárnu nebylo snadné zhotovit obrázky a ani maďarský text, paralelní textu latinskému, nebyl včas hotov. Komenský pak poslal z Lešna svůj text tiskaři Michalu Endterovi do Norimberka. To se stalo ještě před známým požárem, jehož ničivé síle podlehly ostatní rukopisy Komenského. Tím byl Orbis zachráněn. Endter opatřil k latinskému textu německý překlad básníka Zikmunda von Birken. Orbis sensualium pictus tak poprvé vyšel v Norimberku r. 1658 jako dvojjazyčné vydání. Pro veliký úspěch díla se jeho druhé vydání objevilo již r. 1659, následovala mnohá další vydání, také čtyřjazyčné s italštinou a francouzštinou a trojjazyčné s maďarštinou. V latinsko-německé verzi se Orbis rychle rozšířil jako učebnice v městech severního a středního Německa.

Orbis sensualium pictus velmi brzy pronikl i do Anglie a rychle dosáhl obliby. Již v r. 1659 byl vytištěn v Londýně se zajímavou předmlouvou vydavatele Charlese Hoola, který jej přivítal jako uskutečnění vlastní myšlenky. Jsou známá i další anglická vydání, dvanácté vydání, o které se zasloužil William Jones, bylo vytištěno r. 1798 v New Yorku. Orbis pictus se stal užívanou a oblíbenou učebnicí v Dánsku a Švédsku. Na jeho životnost a působivost mělo vliv i to, že byl upravován a rozšiřován podle aktuálních potřeb. Jeho světová obliba vyvrcholila v letech 1670-1680.

Pro šíření Orbisu v Polsku mělo velký význam město Vratislav. Péči nakladatele Kašpara Müllera vyšel poprvé v r. 1667 v jazycích latinském, francouzském, německém a polském. Jsou známá i pozdější četná trojjazyčná vydání s polštinou a existuje také dvojjazyčné vydání latinsko-polské.

Z latinsko-německo-maďarské úpravy Endterovy vycházeli později nakladatelé v Uhrách a Sedmíhradsku. Pro vznik českého textu Orbisu je významné čtyřjazyčné vydání z r. 1685 z tiskárny Samuela Brewera v Levoči. V tomto známém vydání následuje po textu latinském, německém a maďarském ještě čtvrtý text, který je směsí nejen českých a středoslovenských jazykových prvků, ale i některých prvků východoslovenských, podobných polštině, popřípadě i prvků polských. Zvláštní ráz tohoto textu, který reprezentuje přípravou fázi spisovné slovenštiny, může být vysvětlen kolektivní prací na jeho vzniku, pobytem jednoho autora, nejspíš Daniela Horčičky-Synapia, v různých jazykových oblastech, částečně i zásehem sazeče aj. Latinský název Orbis sensualium pictus je v tomto vydání přeložen jako Svět viditelný. Rytiny zhotovil Jonáš Bubenka. Dílo bylo znovu vydáno v r. 1728, avšak již s textem opraveným směrem k biblické češtině. Tato oprava Jiřího Bahyla představuje skutečný první český text.

První ruský překlad Orbisu byl pořízen za vlády Petra Velikého. Měl sloužit moskevské vyšší škole, zůstal však v rukopise a je uložen v petrohradské knihovně akademie věd. První dochované vydání Orbisu s ruským textem vyšlo v r. 1760 v pěťjazyčné podobě pod názvem Видимый светъ. Šlo o první vydavatelský čin nově založené moskevské univerzity z podnětu M. V. Lomonosova.

Uplatnění Orbisu v Rakousku dlouho nebylo možné. Až piaristický pedagog P. Gracián Marx se zasloužil o jeho vydání v r. 1756 a využití jako gymnazijní učebnice. Šlo o výbor obsahující 82 kapitoly z původního norimberského vydání. Povolena byla i verze s českým textem, ale ten vyšel pouze jednou, a to v r. 1779. Z Marxova výboru vycházely další úpravy. Pro češtinu má význam vydání profesora gymnázia v Sárospataku Jana Szombathyho, který připojil ještě k textu latinskému a německému text maďarský a ve vydáních z r. 1798, 1806 a 1820 i text

český. Tradice Orbisu se v Uhrách a Sedmíhradsku držela ještě dlouho do 19. století.

Vedle cest zprostředkovaných přes Uhry a Vídeň se ukázala jako zvláště významná třetí cesta Orbisu do Čech, a to z polské Vratislavi. Tamější nakladatel byl ve styku s německými Endtery. Když pak Endterové přestali mít na vydávání Orbisu zájem, prodali rytiny s druhou garniturou štočků tiskaři Wilhelmu Bog. Kornovi. Ten vydal čtyřjazyčný latinsko-francouzsko-německo-polský Orbis r. 1805 a 1818. V době národního obrození se druhé vydání tohoto Orbisu dostalo do rukou profesoru gymnázia v Hradci Králové Josefmu Chmelovi. Myšlenka dát českému čtenáři Komenského dílo Chmelu tak zaujala, že sám pořídil nový překlad do češtiny a získal pro vydání nakladatele Jana Hostivíta Pospíšila. Odkoupili od vratislavského nakladatele štočky, a tak vyšlo r. 1833 v Hradci Králové nové vydání latinsko-německo-česko-polsko-francouzské. Díky promyšlenému úsilí editora i nakladatele, kteří získali četné předplatitele, dostal se Orbis sensualium pictus konečně i do širší české čtenářské veřejnosti. Za čtyři měsíce bylo prodáno 5 300 výtisků. Pospíšilové vydávali Orbis i později, v Hradci Králové a v Praze, avšak již bez polštiny.

Životnost Orbisu byla veliká, našel si cestu i do odborných škol, a to jako konverzační česko-

německá příručka. Pod názvem Orbis pictus v řeči české a německé vyšel v úpravě Františka Patočky, profesora na reálném gymnáziu v Táboře. Obrázky pořídil Jan Kostěnek, profesor na reálných školách v Pardubicích. Vydal jej L. Kober r. 1870 v Praze. Úprava profesora Patočky je poměrně značná, jde v ní zejména o doplnění partií o hospodářských strojích, železnici, továrně apod. To vše ukazuje na praktický a aktuální účel příručky: „...aby žáci nabyli

znalosti z oboru hospodářství, průmyslu, a naučili se správně českým názvům zde se naskytujícím, a za druhé, aby na základě těchto vědomostí naučili se také pojmenováním těchto v jazyku německém.“ Obrázky jsou pouze tam, kde je to nezbytné pro pochopení textu.

Orbis pictus je zajímavým dokladem o živých stycích s jihoslovanskou kulturou. Vydal jej J. Beneš v Českém Brodě jako novou polyglotu s názvem Свет у сликама v jazyce srbském, českém, německém a francouzském. Vydání není datováno a je bez latiny. Jeho hlavní účel vysvětlil překladatel do srbsčiny Jovan M. Popovič v úvod-

ním dopise. Šlo mu o to, aby se pomocí Orbisu Srbové snadno naučili česky a Češi srbsky. Proto také bylo na konci připojeno poučení o výslovnosti a přízvuku v češtině. Úvod je datován r. 1913. Vydání, hotové již v r. 1914, bylo však za první světové války zkonfiskováno, k jeho dotištění a dodání do

Srovnání ilustrací ze 17. a 19. století / Vergleich der Illustrationen aus dem 17. und 19. Jahrhundert / Comparison of the illustrations from the 17th and 18th centuries / Сравнение иллюстраций 17 и 19 веков

Srbska došlo až po válce. Touto podobou Orbisu, která měla sloužit k poznání a praktickému osvojení dvou slovanských jazyků, končí u nás užití Orbisu jako jazykové učebnice. V pozdějších edicích jde již o jeho vydání jako kulturní památky nebo pramene pro vědeckou práci.

Roku 1929 vyšel v Brně Orbis pictus jako 10. svazek velké edice Veškerých spisů Jana Amose Komenského. Bylo to kritické vydání, které připravil Hertvík Jarník s obsáhlou studií o vnějších dějinách díla.

S odvoláním na záměr Komenského, aby Orbis sloužil i v národní škole jako čítanka a učebnice prvouky, bylo milovníkům kulturních památek určeno české jednojazyčné vydání Orbisu z r. 1941. Mělo připomenout a uctít nejen památku J. A. Komenského u příležitosti 270. výročí jeho úmrtí, ale i dílo obrozeneckých pracovníků Josefa Chmely a Jana Hostivíta Pospíšila. Český text podle Chmelova překladu připravil a částečně modernizoval Fr. Oberpfalcer. S úvodem J. Hendricha jej vydal Fr. Borový v Praze. Díky grafické úpravě F. Muziky i zdařilému využití starých štočků, které J. H. Pospíšil odkoupil z Vratislavi, vznikla tak kniha důstojně reprezentující naši národní kulturu a posilující v době okupace národní sebevědomí.

Poměrně značně bylo u nás rozšířeno i jubilejní čtenářské vydání k 350. výročí narození Komenského. Vydal jej r. 1942 Fr. Strnad na Královských Vinohradech jako 8. svazek knihovny Růžový palouček za redakce Antonína Dolenského s textem latinským, německým a českým, a to s vynecháním kapitoly o židovském náboženství.

Fotolitografickým přetiskem čtyřjazyčného vydání levočského z r. 1685 je jubilejní vydání Státního pedagogického nakladatelství v Praze, které vyšlo v r. 1958 jako první a v r. 1979 jako druhé nezměněné vydání. Jeho významnou součástí je zasvěcený doslov Jiřiny Popelové.

V nakladatelství Československé akademie věd byl vydán v r. 1970 dvojjazyčný latinsko - německý Orbis sensualium pictus jako součást velkého vědeckého vydání Díla Jana Amose Komenského 17 (J. A. Comenii Opera omnia). Toto kritické vydání bylo uskutečněno zásluhou editorů Jaromíra Červenky (latinský text) a Stanislava Králíka (německý text), kteří vyšli z norimberských vydání z r. 1659 a 1662. Doslov k tomuto vydání napsala Marta Bečková.

Předkládaný netradiční výbor z Komenského díla Orbis sensualium pictus chce být živým odkazem autora. Proto se týká především světa lidských činností. To znamená, že byly vybrány z díla ty části, které nejvýrazněji ukazují jednotlivé činnosti člověka, popřípadě jejich výsledky hmotné i duchovní. Jde nám o to, abychom ukázali dynamičnost Orbisu i to, jak Komenský dovedl zhuštěně a pregnantně vystihnout to, co je podstatné pro jednotlivé činnosti. Zatímco první část Orbisu utrpěla na své aktuálnosti změnami, které přinesl rozvoj lidského poznání, kapitoly ukazující svět lidské práce působí svěže jako zajímavé dokumenty o způsobu života a lidském snažení v době, kdy žil jejich autor, popřípadě ještě v dobách starších.

Naděžda Kvítková

Literatura

- ČAPKOVÁ, D.: Dílo Komenského a myšlení 17. století. Filozofický časopis, roč. XXXV, č. 6, s. 941-949.
- ČAPKOVÁ, D.: Některé základní principy pedagogického myšlení Komenského. Rozpravy ČSAV (XXXVII), Praha 1977.
- ČAPKOVÁ, D.: Vzdělávání malých dětí v pojetí univerzálního celoživotního vzdělávání v díle J. A. Komenského. Praha Univerzita 17. listopadu 1971.
- FLOSS, P.: J. A. Komenský a vědy o přírodě a člověku. Krajský pedagogický ústav Olomouc 1983.

- HÁDEK, K: Komunikativní vztahy jako interpretační hledisko při klasifikaci jazykových jevů. In AUPO, Philologica 55, 1987, s. 91-95.
- JARNÍK, H.: Předmluva k vydání 10. sv. Veškerých spisů Jana Amose Komenského. Brno 1929.
- PATOČKA, J.: Filozofické základy Komenského pedagogiky. In: Komeniologické studie I. Praha: OIKOYMENH 1997, s. 164-231.
- Otázky současné komeniologie. Praha Academia 1981.
- POPELOVÁ, J.: Epilog. In: Orbis sensualium pictus. SPN Praha 1979.
- ŠKARKA, A.: Jan Ámos Komenský. In: Dějiny české literatury I. Starší česká literatura. Praha 1959, s. 412-454.
- VESELÝ, J.: Komenský jako předchůdce současné teorie vyučování cizím jazykům. In: Jan Amos Komenský. Příspěvky z komeniologické konference pořádané Pedagogickou fakultou v Hradci Králové ve dnech 8.-11. října 1970, SPN Praha 1972, s. 51-54.
- Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek IV. Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku. SPN Praha 1966 (Úvod J. Červenky s. 16-53).

Ediční poznámky

Výběr z díla Orbis sensualium pictus tematicky vztahovaný ke světu lidských činností – celkem 60 kapitol – vyšel r. 1991 jako první vydání v nakladatelství Trizonia. Byl však připravován ještě před rokem 1989, a to původně pro Státní pedagogické nakladatelství se záměrem pro uplatnění při cizojazyčném vyučování jako doplňkový text. Je zcela pochopitelné, že zájem o latinu tehdy nebyl, a proto byl výběr připravován jen ve čtyřech živých jazycích, tj. v češtině, němčině, angličtině a ruštině. Text redakčně zpracovaný pro tisk však v době organizačních změn neměl naději na brzké vydání v SPN a tak se stalo, že byl přenechán soukromému nakladateli.

Nové upravené a rozšířené vydání v nakladatelství Machart bylo doplněno o původní latinský text J. A. Komenského z norimberského vydání, který vyšel v kritické edici r. 1970 v nakladatelství ACADEMIA. Dále byly přidány kapitoly, které charakterizují ideová východiska jejich autora (Bůh, svět, smysly, ctnosti a náboženství). Zcela nově byla řešena i grafická úprava. Latinský text jako výchozí je uveden samostatně hned nad příslušnými obrázky. Mutace v živých jazycích jsou vedeny tendencí, aby odpovídaly současnému dnešnímu vyjadřování.

Proto se poměrně často odlišuje český text, zejména v pořádku slov, od původní latinské předlohy i starších českých překladů, poněkud omezeno je proti latině užití tzv. nepravých vět vztahných i přechodníkových vazeb. Pro větší významovou zřetelnost bylo někdy třeba zopakovat podmět nebo jej vyjádřit pomocí substantiva místo zájmena, ojedinele bylo provedeno zkrácení textu, jestliže to bylo účelné z hlediska dnešního čtenáře.

K základní české verzi jsou připojeny její překlady do současných živých jazyků. Protože poměr současných jazyků k sobě navzájem je jiný, než byl v době vzniku Orbisu jejich vztah k latině, která představovala určitý ideál a vzor, ukázalo se nyní jako vhodnější otisknout v každém jazyce celý text souvisle bez dřívějšího členění.

I když dnes již nebude výběr sloužit výuce cizích jazyků jako základní učebnice, byli bychom rádi, kdyby podpořil zájem o cizojazyčné vzdělání a našel uplatnění jako soubor prohlubujících textů, které rozšiřují pohled na to, co se v průběhu tří a půl století změnilo v poznání světa i ve vyjadřování o něm.

Obrazová část našeho Orbisu chce připomenout tři různá vydání: velké obrázky vycházejí ze starých štočků použitých v edicích J. H. Pospíšila a Jar. Pospíšila, které úspěšně posloužily i jako součást českého jednojazyčného vydání v r. 1941; menší obrázky vedle sebe jsou přejaty z vydání norimberského a levočského. Rozdíl je ovšem v tom, že dříve šlo vždy o přímé tiskařské využití štočků, kdežto dnes jde o jejich fotografické přenesení v podobě odpovídající novému formátu publikace.

Comenius' Orbis sensualium pictus

Sprachlehrbuch

Da zu Comenius' Zeiten Latein internationale Bildungssprache und Mittel zu höherer Bildung war, suchte Comenius eine Möglichkeit, wie man es schneller und leichter lernen kann, damit mehr Zeit für die Sachausbildung bleibt. Seine eigene Erfahrung als Lehrer, Kenntnis der damaligen Lehrbücher und ihre kritische Beurteilung brachten ihn zu der Schlussfolgerung, dass ein nützliches Sprachlehrbuch dem Schüler nicht nur Sprachkenntnisse vermitteln sollte, sondern auch Belehrung über die reale Welt. Deshalb wählte er 7 300 der wichtigsten Wörter aus und bildete mit ihnen tausend Sätze, die er nach dem Sachprinzip zu hundert Lektionen zusammenstellte. So entstand das Lehrbuch „Janua linguarum reserata“, das 1631 in Lešno (Lissa) ursprünglich nur mit dem lateinischen Text erschien. Comenius plante jedoch, dass die Vermittlungssprache dazu die Muttersprache sein wird. Bald wurde eine Übersetzung ins Polnische erstellt und Comenius arbeitete selbst die tschechische Version aus mit dem Titel „Die geöffnete Sprachenpforte“.

Auch wenn Janua weltweit einen bedeutenden Erfolg hatte, war sie für Anfänger sehr anspruchsvoll und daher schwierig. Deshalb arbeitete Comenius ein wesentlich leichteres Lehrbuch aus und nannte es sprichwörtlich „Januae linguarum reserate Vestibulum“ (Vorraum der geöffneten Sprachenpforte).

Den Höhepunkt der Arbeit an Sprachlehrbüchern stellt Comenius' Werk „Orbis sensualium pictus“ dar. Dieses erfolgreichste und berühmteste Lehrbuch entstand durch die Kürzung und

Vereinfachung des Textes von Janua und sollte als Vorbereitung für die Durchnahme von Vestibulum und Janua dienen.

Der häufig verwendete Titel dieses berühmten Werkes „Orbis pictus“ ist ein verkürzter Titel, der vom Standpunkt der Absicht des Autors die richtige Präzisierung vermisst, dass es sich um eine Welt von Dingen und Erscheinungen handelt, die sinnlich begriffen und wahrgenommen werden. Comenius selbst hat seine Absicht im Vorwort zum Werk klar und deutlich ausgedrückt: *„Das Wichtigste dabei ist, den Sinnen zuerst sinnlich wahrnehmbare Dinge vorzulegen, damit sie begriffen werden können ... Denn wir können weder handeln noch klug reden, bevor wir nicht alles richtig verstanden haben, was wir tun und wovon wir reden sollen. Was nicht zuerst in den Sinnen war, ist dann im Verstand nicht enthalten. Die Sinne im richtigen Begreifen der Unterschiede zwischen den Dingen fleißig üben bedeutet, Grundlagen aller Weisheit, aller weisen Beredsamkeit und aller weisen Handlungen im Leben zu legen.“* Comenius war also bemüht, dass jeder Ausdruck, den man sich durch Lernen aneignet, mit dem Erkennen und Verstehen des Gegenstandes oder der durch den gegebenen Ausdruck bezeichneten Erscheinung verbunden ist. Deshalb betonte er den Anteil von Hör-, Seh-, Geschmack- und Tastsinn beim Sprachunterricht und verlangte, dass der Schüler das, was er benennt, auf dem Bild und in der Wirklichkeit zeigen sowie zeichnen kann.

„Orbis sensualium pictus“ stellt also die konsequenteste Anwendung didaktischer Ansichten von Comenius über den Sprachunterricht dar. Die Originalität von Orbis besteht darin, dass jedes Kapitel zunächst ein Bild zum behandelten Thema enthält und die Texte mit den Illustrationen der einzelnen Gegenstände und Erscheinungen durch numerische Hinweise verbunden sind.

Bei Orbis ist eine bemerkenswerte Beziehung zur Muttersprache zu beobachten. Wie Comenius selbst im Vorwort schrieb, konnte Orbis beim Übersetzen in eine lebendige Sprache auch zur Aneignung der Muttersprache führen, und zwar vom anfänglichen Lesen bis zum Sachlernen. Um den Schülern die Leseanfänge zu erleichtern, führt er am Anfang das sog. lebendige Alphabet an. Er erklärte auch selbst, wie man vorgehen muss, um das Lernen von „beschwerlicher Geistesquälerei“ zu befreien. Er überlegte auch, am Ende eine kurze Grammatik der Muttersprache hinzuzufügen. Die Übersetzung von Orbis in die Muttersprache sollte so nicht nur einer anschaulichen Erkenntnis, sondern auch einer leichteren Aneignung von Orbis im Vorschulalter, und zwar als ein Bilderbuch zum Anschauen und somit zu einer Bekanntmachung mit der Welt dienen.

Orbis als Widerspiegelung philosophischer Ansichten von Comenius

„Orbis sensualium pictus“ ist nicht nur ein Höhepunkt der didaktischen Bemühungen des Autors, sondern er stellt zugleich auch ein wichtiges Glied seiner pansophischen Bestrebungen dar. Er ist also auch eine Widerspiegelung seiner philosophischen Ansichten. Comenius hat sich stets um eine volle und ganzheitliche Bildung bemüht. Deshalb konzipierte er auch dieses Sprachlehrbuch als eine den Sinnen zugängliche Enzyklopädie und erwägte anfänglich sogar sie Encyclopaedia sensualium oder auch Lucidarium zu nennen. Der Titel „Orbis sensualium pictus“ entstand also erst nachträglich und ist mit seiner Bildhaftigkeit den Kindern auch verständlicher.

Dazu ist allerdings hinzuzufügen, dass der Begriff Enzyklopädie für Comenius eine etwas andere Bedeutung hatte, als wir ihn heute verstehen, wo man der Schule oft sog. unerwünschten Enzyklopädismus vorwirft. Darunter versteht man

Überlastung mit faktographischem Wissen, das der entsprechenden Bildungsstufe nicht adäquat ist, bzw. einen mechanisch gesteuerten Komplex von Kenntnissen ohne Bewusstsein der Zusammenhänge zwischen ihnen. Comenius verstand unter Enzyklopädie und enzyklopädisch ein Bildungssystem im geschlossenen Kreis, in dem die Erscheinungen miteinander zu einem organischen Ganzen verbunden sind. Es ging ihm also um eine systemhafte Bildung.

Wie diese Verknüpfung von Dingen und Erscheinungen aussieht, zeigt uns am besten die Reihenfolge der einzelnen Kapitel des Orbis. In Übereinstimmung mit seiner philosophischen Anschauung widmete Comenius das erste Kapitel Gott, seinem Wesen und seinen Eigenschaften. Am Ende des Kapitels stellt er Gott als Schöpfer, Herrscher und Erhalter der Welt dar. In den weiteren sechs Kapiteln beschreibt er die Welt als Ganzes: Himmel, Elemente, Wolken und Erde. Es folgt der Abschnitt über die „Erdfrüchte“, zu denen Berge und Steine als nichtlebendige Natur, Pflanzen und Tiere auf der Erde und im Wasser als lebendige Natur gehören; dieser Abschnitt schließt mit einem Kapitel über den Menschen als das höchste Geschöpf der lebendigen Natur. Im Abschnitt über den Menschen zeigt dann Comenius den Menschen in seinen sieben Entwicklungsstufen. Er beschreibt den menschlichen Körper und die Körperorgane. Ein besonderes Kapitel widmet er den äußeren und inneren Sinnen. Die fünf äußeren Sinne sind abgebildet durch Auge, Ohr, Nase, Zunge und Hände. Als innere nicht abbildbare Sinne sind der Sinn für Gemeinschaft, Nachdenken und Gedächtnis angeführt. Der Abschnitt über den Menschen als Individuum und zugleich die vollkommenste Schöpfung Gottes schließt mit der Behandlung über die Seele ab. Sicher nicht zufällig ist auch das Kapitel enthalten, in dem auch deformierte Menschen gezeigt werden, mit mar-

kanten Abweichungen von normalen körperlichen Proportionen, wie z. B. Riese, Zwerg, zweiköpfiger Mensch, Buckliger usw. Dies entspricht Comenius' Überzeugung, dass das Werk Gottes allmählich seine ursprüngliche Vollkommenheit verloren hat.

Mit Kapitel 44 beginnt der Abschnitt, der den Tätigkeiten gewidmet ist, mit denen sich der Mensch ins Leben eingliedert. Es wird die Welt der menschlichen Arbeit gezeigt, die in die Welt der Natur und des Menschen eine dynamische Wende bringt, indem der Mensch mit seiner schöpferischen Tätigkeit die Natur verändert, sich selbst vervollkommnet, bis er wieder zu Gott als höchster Vollkommenheit zurückkehrt. Deshalb beginnt wohl dieser Abschnitt symbolisch mit einem gepflegten Garten. Comenius begründet diesen Einstieg damit, dass Adams erste Arbeit der Gartenbau war. Gleich die folgenden Kapitel stellen Landwirtschaft und Viehzucht dar. Ebenso wie in vielen weiteren Kapiteln fehlt auch bei diesen grundlegenden Tätigkeiten nicht ein gewisser Blick in die Geschichte. Comenius erinnert nämlich, offenbar im Zusammenhang mit bekannten Sagen von den Gründern herrschender Dynastien, die vom Pflug zum Regieren berufen wurden, dass Ackerbau und Viehzucht früher die Arbeit von Helden und Königen waren, während sie gegenwärtig eine Sache des niedrigsten Standes sind. Die folgenden Kapitel betreffen fast alle grundlegenden Tätigkeiten und Gewerbe, mit denen sich der Mensch Nahrung besorgte, Bekleidung und Schuhe erzeugte und seine Wohnstätte baute.

Das Kapitel über die Maschinen zeigt, wie Comenius technischen Fortschritt und Erfindungen verfolgte. Es werden Schritt für Schritt immer anspruchsvollere Arbeiten behandelt, wie Gewinnung und Verarbeitung von Eisenerz, Tischler-, Drechsler-, Töpferarbeiten und schließlich alles, was man zur Hauseinrichtung und zum Wohnen

braucht, also auch Brunnenausschachtung sowie Bäder-, Barbier- und Feldscherdienstleistungen.

Der Abschnitt einiger Kapitel, mit Ställen beginnend und mit Schiffbruch endend, scheint zwar auf den ersten Blick etwas heterogen, aber seine innere Bindung ist dadurch gegeben, dass es sich um einen Tätigkeitsbereich handelt, bei dem der Mensch stufenweise Raum- und Zeitbeschränkungen überwindet. Es handelt sich nicht nur um Tätigkeiten selbst, wie Pferdezucht, Herstellung von Fässern, Riemen und Leinen, Pferdereien, Fährmanndienste und Schwimmen, sondern auch um Ergebnisse dieser Tätigkeiten: Uhren, Ferngläser, optische Gläser, Wagen und verschiedene Schiffsorten. Das letzte Kapitel erinnert daran, dass diese Anstrengungen neben Erfolgen und verschiedenen Vervollkommnungen manchmal auch Misserfolg begleitet – einige Leute werden beim Schiffbruch gerettet, aber andere gehen elend unter und ihre Ware sinkt auf den Meeresgrund.

Thematisch verbunden ist auch der weitere Bereich, der der Mitteilung und Verbreitung von Gedanken gewidmet ist, d.h. der Kunst des Schreibens, dem Buch, dem Druck, der Schule. Dass Comenius zu der Wortkunst auch eine andere Kunst, die Musik, hinzufügte, hing zweifellos mit seiner eigenen hymnographischen Tätigkeit zusammen, dessen Ergebnis das 1659 in Amsterdam herausgegebene Kantional war. Die Philosophie stellt im Orbis die Zusammenfassung aller Wissenschaften dar; unter ihnen nimmt die Wissenschaft der Zahlen eine bedeutende Stellung ein, weil sie die Voraussetzung für die Erforschung anderer Wissenschaftsbereiche ist. Dann folgen Landvermessung und das Kennenlernen von überirdischen Körpern und Erscheinungen. Einige schematische Zeichnungen verdeutlichen uns zeitgenössische astronomische Erkenntnisse, allerdings vom Standpunkt des geozentrischen Weltbildes (dies wurde von späteren Herausgebern geändert). Mit

der Landkarte des damaligen Europas schließt der ganze Komplex der wissenschaftlichen Erkenntnisse ab.

Dem Bereich der moralischen Formung des Menschen widmete Comenius den Abschnitt Ethik, in den er sowohl allgemeine Belehrungen über die Ethik als auch den ganzen Komplex menschlicher Tugenden aufnahm: Vorsichtigkeit, Fleiß, Mäßigkeit, Tapferkeit, Geduld, Menschlichkeit, Gerechtigkeit und Freigiebigkeit. Die Ethik enthält auch eine Anweisung, wie der Mensch sich selbst leiten soll.

Der Abschnitt über das gesellschaftliche Leben beginnt mit der Ehe, die sein Grundelement darstellt. Dann folgen weitere Elemente, ihre Leitung und Verwaltung. Aus dem gesellschaftlichen Leben hat Comenius weder Gaukler, Theater und verschiedene Spiele ausgeschlossen. Mit dem Königreich, seiner Verwaltung und militärischen Angelegenheiten schließt der Abschnitt über die weltliche Macht ab. Dann folgt der Abschnitt, der den Menschen zur höchsten Macht führt. Gott nähert sich der Mensch mittels Religionen. Sie werden von Comenius in der Entwicklungslinie vom Heidentum, Judentum zum Christentum und

schließlich auch Mohammedanismus angeführt, der als eine Mischung aller vorhergehenden Religionen erklärt wird. Obwohl das Christentum am ausführlichsten behandelt wird, werden auch die anderen Religionen sachlich und ohne jegliche religiöse Intoleranz erörtert. Im vorletzten Kapitel über die Gerechtigkeit Gottes warnt Comenius vor dem Aberglauben, vor Satans Hinterlist und verschiedenen Zaubern, die den Menschen vom richtigen Weg abbringen. Mit dem jüngsten Gericht, das den Gerechten ewige Seligkeit sichert, schließt das Werk sowie der ganze Zyklus, der von Gott ausging und zu ihm wieder zurückkehrt.

Der angeführte Bildungszyklus bedeutet im Grunde genommen eine konkrete didaktische Anwendung Comenius' allgemeiner pansophischer Ideen, die später ihren umfassendsten Ausdruck im Werk „Über die Verbesserung der menschlichen Dinge“ gefunden haben. Comenius' ganze didaktische System basiert auf einer

festen philosophischen Grundlage. An dieser Stelle ist zu bemerken, dass Comenius bei uns früher oft als herausragender Pädagoge präsentiert wurde und sein Beitrag als Philosoph und Erziehungs-

Ukázka z norimberského vydání r. 1658
Probe aus der Nürnberger Herausgabe von 1658
Specimen of the Nuremberg edition of 1658
Выдержка из нюрнберского издания 1658 г.

philosoph nicht genügend gewürdigt wurde. Seine Ansichten wurden von der inoffiziellen philosophischen Forschungsrichtung, repräsentiert vor allem durch Professor Patočka und seine Schüler, schöpferisch entwickelt.

Comenius ging als Philosoph von einer von Gott gegebenen Ordnung aus und war überzeugt, dass der Mensch darin seinen Platz hat. Die menschliche Aufgabe des Menschen in dieser Welt ist seine Zusammenarbeit beim Streben nach dem höchsten Ziel. Er betonte die Aktivität des Menschen, seine schöpferische Tätigkeit und seine Fähigkeit sich ständig zu vervollkommen. Comenius erkannte wie keiner zuvor den hohen Wert der menschlichen Arbeit und der schöpferischen menschlichen Tätigkeit.

Der Weg zu den Benutzern des Werkes

Der Weg des Werkes *Orbis pictus* zum tschechischen Leser war weder leicht noch schnell. Comenius hatte den lateinischen Text des Werkes schon während seines Aufenthaltes in Ungarn in Sárospatak (1650 – 1654) vorbereitet, wohin er vom ungarischen Adel eingeladen wurde, um bei der Schulreform zu helfen. Aber für die dortige Druckerei war es nicht leicht, die Bilder herzustellen und auch der ungarische Text, parallel zum lateinischen Text, wurde nicht rechtzeitig fertig. Comenius schickte aus Lešno (Lissa) dem Drucker Michael Endter einen Text nach Nürnberg. Dies geschah noch vor dem bekannten Brand, dessen verheerender Wirkung Comenius' übrige Handschriften zum Opfer fielen. Dadurch wurde *Orbis* gerettet. Endter besorgte zum lateinischen Text die deutsche Übersetzung des Dichters Sigmund von Birken. „*Orbis sensualium pictus*“ erschien so zum ersten Mal in Nürnberg 1658 als zweisprachige Herausgabe. Wegen großem Erfolg erschien die zweite Auflage bereits 1659, es folgten viele weitere Auflagen, auch eine viersprachige mit Ita-

lienisch und Französisch und eine dreisprachige mit Ungarisch. In der deutsch-lateinischen Version verbreitete sich *Orbis* schnell als Lehrbuch in den norddeutschen und mitteldeutschen Städten.

„*Orbis sensualium pictus*“ setzte sich bald auch in England durch und erfreute sich schneller Beliebtheit. Bereits 1659 erschien er in London mit einem interessanten Vorwort des Herausgebers Charles Hool, der ihn als Verwirklichung seiner eigenen Idee begrüßte. Bekannt sind auch weitere englische Auflagen. Die 12. Auflage, um die sich William Jones verdient gemacht hat, erschien 1798 in New York. *Orbis pictus* wurde als ein beliebtes Lehrbuch in Dänemark und Schweden verwendet. Seine Lebenskraft und Wirksamkeit wurde auch dadurch beeinflusst, dass es nach aktuellen Bedürfnissen bearbeitet und erweitert wurde. Seine weltweite Beliebtheit gipfelte in den Jahren 1670 – 1680.

Bei der Verbreitung von *Orbis* in Polen spielte die Stadt Wroclaw (Breslau) eine große Rolle. Dank dem Herausgeber Kaspar Müller erschien es zum ersten Mal 1667 in lateinischer, französischer, deutscher und polnischer Sprache. Bekannt sind auch zahlreiche spätere dreisprachige Herausgaben mit Polnisch und es gibt auch eine zweisprachige lateinisch-polnische Herausgabe.

Von Endters lateinisch-deutsch-ungarischen Bearbeitung gingen später die Herausgeber in Ungarn und Siebenbürgen aus. Für die Entstehung des tschechischen *Orbis*-Textes ist die viersprachige Herausgabe vom Jahre 1685 der Druckerei Samuel Brewer in Levoča von Bedeutung. Nach dieser bekannten Herausgabe folgt nach dem lateinischen, deutschen und ungarischen Text noch ein vierter Text, der eine Mischung nicht nur tschechischer und mittelslowakischer sprachlicher Elemente ist, sondern auch einiger ostslowakischer Elemente, die dem Polnischen ähnlich sind, bzw. auch polnischer Elemente. Der besondere Charak-

ter dieses Textes, der eine Vorbereitungsphase der slowakischen Schriftsprache repräsentiert, kann durch die kollektive Arbeit bei seiner Entstehung, durch den Aufenthalt eines Autors, höchstwahrscheinlich Daniel Horčíčka-Synapius, in verschiedenen Sprachgebieten, teilweise auch durch den Eingriff des Druckers usw. erklärt werden. Der lateinische Titel „*Orbis sensualium pictus*“ ist in dieser Herausgabe als „Die sichtbare Welt“ übersetzt. Die Stiche stammen von Jonáš Bubenka. Das Werk wurde 1728 wieder herausgegeben, aber schon mit einem korrigierten Text, der sich dem biblischen Tschechisch nähert. Diese Korrektur von Jiří Bahyla stellt den ersten wirklich tschechischen Text dar.

Die erste russische *Orbis*-Übersetzung wurde unter der Regierung Peters des Großen erstellt. Sie sollte einer höheren Moskauer Schule dienen, blieb aber als Handschrift und wird in der St.Petersburger Bibliothek der Akademie der Wissenschaften aufbewahrt. Die erste erhaltene Herausgabe von *Orbis* mit russischem Text erschien 1760 in fünfsprachiger Form unter dem Titel *Vidimyj svět*. Es handelte sich um die erste verlegerische Tätigkeit der neu gegründeten Moskauer Universität aus Anregung von M. V. Lomonosov.

Die Verwendung von *Orbis* war lange Zeit in Österreich unmöglich. Erst der piaristische Pädagoge P. Gracian Marx hat sich um seine Herausgabe 1756 und seine Benutzung als Gymnasiallehrbuch verdient gemacht. Es handelte sich um eine Auswahl von 82 Kapiteln aus der ursprünglichen Nürnberger Herausgabe. Erlaubt wurde auch eine Version mit tschechischem Text, aber der erschien nur einmal, und zwar 1779. Von der Marx' Auswahl gingen auch weitere Bearbeitungen aus. Für Tschechisch ist die Herausgabe des Gymnasialprofessors in Sárospatak Jan Szombathy von Bedeutung, der zum lateinischen und deutschen Text noch den ungarischen hinzufügte

und in den Herausgaben von 1798, 1806 und 1820 auch den tschechischen. Die Tradition von *Orbis* blieb in Ungarn und Siebenbürgen noch weit bis ins 19. Jahrhundert erhalten.

Neben den Vermittlungswegen über Ungarn und Wien hat sich für *Orbis* ein dritter Weg nach Böhmen als besonders bedeutend gezeigt, und zwar der aus dem polnischen Wroclaw. Der dortige Verleger stand in Kontakt mit den deutschen Endters. Nachdem die Endters an der Herausgabe von *Orbis* das Interesse verloren hatten, verkauften sie die Stiche mit der zweiten Garnitur der Druckstöcke an den Drucker Wilhelm Bog. Korn. Dieser gab den viersprachigen lateinisch-französisch-deutsch-polnischen *Orbis* 1805 und 1818 heraus. In der Zeit der nationalen Wiedergeburt kam die zweite Herausgabe dieses *Orbis* dem Gymnasialprofessor Josef Chmel in Hradec Králové in die Hände. Die Idee, Comenius' Werk dem tschechischen Leser zugänglich zu machen, hat Chmel so gefesselt, dass er selbst eine neue Übersetzung ins Tschechische erstellte und für ihre Herausgabe den Verleger Jan Hostivín Pospíšil gewann. Sie kauften von dem Wroclawer Verleger die Druckstöcke und so erschien 1833 in Hradec Králové eine neue lateinisch-deutsch-tschechisch-polnisch-französische Herausgabe. Dank überlegter Anstrengungen des Verlegers sowie des Herausgebers, die zahlreiche Abonnenten gewannen, gelangte *Orbis pictus* endlich zur breiten tschechischen Leseröffentlichkeit. In vier Monaten wurden 5 300 Exemplare verkauft. Pospíšils gaben *Orbis* auch später heraus, in Hradec Králové und in Prag, jedoch bereits ohne Polnisch.

Die Lebenskraft von *Orbis* war groß, er fand den Weg auch in die Fachschulen und zwar als tschechisch-deutsches Konversationshandbuch. Unter dem Titel „*Orbis pictus*“ in tschechischer und deutscher Sprache erschien er in der Bearbeitung von František Patočka, Professor am Realgymnasium in Tábor. Die Bilder erstellte Jan Kostěnek,

Professor an Realschulen in Pardubice. Er wurde von L. Kober 1870 in Prag herausgegeben. Die Bearbeitung von Professor Patočka ist relativ bedeutend, es handelt sich dabei besonders um die Ergänzung der Partien über Wirtschaftsmaschinen, Eisenbahn, Fabrik usw. Dies alles zeigt den praktischen und aktuellen Nutzen des Handbuches: „...damit die Schüler Kenntnisse aus dem Bereich *Wirtschaft und Industrie erwerben und sich die hier verwendeten tschechischen Bezeichnungen richtig aneignen und zweitens, damit sie auf der Grundlage dieser Kenntnisse auch diese Bezeichnungen in deutscher Sprache lernen.*“ Bilder sind nur dort, wo es für das Verständnis des Textes notwendig ist.

„Orbis pictus“ ist ein interessanter Nachweis lebendiger Kontakte mit der südslawischen Kultur. Er wurde von J. Beneš in Český Brod als ein neues mehrsprachiges Werk mit dem Titel „Свет у сликама“ in serbischer, tschechischer, deutscher und französischer Sprache herausgegeben. Die Herausgabe ist nicht datiert und ist ohne Latein. Ihre Aufgabe erklärte der Übersetzer ins Serbische Jovan M. Popović im Einleitungsbrief. Es ging ihm darum, dass die Serben mittels Orbis leicht Tschechisch und die Tschechen Serbisch lernen. Deshalb war auch am Ende eine Belehrung über die Aussprache und die Betonung im Tschechischen hinzugefügt. Die Einleitung ist auf das Jahr 1913 datiert. Die bereits 1914 fertige Ausgabe wurde jedoch im ersten Weltkrieg konfisziert. Zu ihrem Nachdruck und zur Lieferung nach Serbien kam es erst nach dem Krieg. Mit dieser Form von Orbis, die zum Kennenlernen und zur praktischen Aneignung zweier slawischer Sprachen dienen sollte, endet bei uns die Verwendung von Orbis als Sprachlehrbuch. In späteren Editionen geht es bereits um seine Herausgabe als Kulturdenkmal oder Quelle für wissenschaftliche Arbeit.

1929 erschien in Brünn „Orbis pictus“ als 10. Band der großen Edition Gesamte Schriften

von Jan Amos Comenius. Es war eine kritische Herausgabe, die Hertvík Jarník mit einer umfangreichen Studie über die äußere Geschichte des Werkes vorbereitete.

Im Hinblick auf das Vorhaben von Comenius, dass Orbis in der Grundschule als Lesebuch und Elementarlehrbuch dienen sollte, war den Liebhabern von Kulturdenkmälern die tschechische einsprachige Herausgabe von Orbis aus dem Jahre 1941 bestimmt. Sie sollte nicht nur das Andenken an Comenius anlässlich seines 270. Todestages in Erinnerung bringen und es ehren, sondern auch das Werk der Persönlichkeiten der nationalen Wiedergeburt Josef Chmel und Jan Hostivít Pospíšil. Der tschechische Text wurde nach Chmels Übersetzung von Fr. Oberpfalzer vorbereitet und teilweise modernisiert. Mit der Einleitung von J. Hendrich wurde er von Fr. Borový in Prag herausgegeben. Dank der graphischen Gestaltung von F. Muzíka und der gelungenen Nutzung der alten Druckstöcke, die J. H. Pospíšil in Wrocław abkaufte, entstand so in Werk, das unsere nationale Kultur würdig repräsentierte und das Nationalbewusstsein in der Zeit der Okkupation stärkte.

Relativ stark verbreitet war bei uns auch die Jubiläumsausgabe zum 350. Geburtstag von Comenius. Sie wurde im Jahre 1942 von Fr. Strnad in Královské Vinohrady (Königliche Weinberge) als 8. Band der Buchreihe „Růžový palouček“ (Der Rosenhügel) unter der Redaktion von Antonín Dolenský mit einem lateinischen, deutschen und tschechischen Text herausgegeben, wobei das Kapitel über die jüdische Religion ausgelassen wurde.

Die Jubiläumsausgabe des Staatlichen Pädagogischen Verlages in Prag, die 1958 als erste und 1979 als zweite unveränderte Auflage erschien, ist ein fotolitographischer Nachdruck der viersprachigen Herausgabe von Levoča aus dem Jahre 1685. Sein bedeutender Bestandteil ist das fundierte Nachwort von Jiřina Popelová.

Im Verlag der Tschechoslowakischen Akademie der Wissenschaften ist 1970 ein zweisprachiger „Orbis sensualium pictus“ als Teil 17 der großen wissenschaftlichen Herausgabe des Werkes von Jan Amos Comenius erschienen („J. A. Comenii Opera omnia“). Diese kritische Ausgabe ist der Verdienst der Herausgeber Jaromír Červenka (lateinischer Text) und Stanislav Králík (deutscher Text), die von den Nürnberger Ausgaben von 1659 und 1662 ausgingen. Das Nachwort zu dieser Ausgabe schrieb Marta Bečková.

Die vorliegende nichttraditionelle Auswahl aus Comenius' Werk „Orbis sensualium pictus“ will ein lebendiges Vermächtnis des Autors sein. Deshalb betrifft sie vor allem die Welt der menschlichen Tätigkeiten. Das bedeutet, dass aus dem Werk vor allem die Tätigkeiten ausgewählt werden, die die einzelnen Tätigkeiten des Menschen am deutlichsten zeigen bzw. ihre materiellen und geistigen Resultate. Es geht uns vor allem darum, die Dynamik von Orbis zu zeigen sowie die Knappheit und Prägnanz, mit der Comenius das für die einzelnen Tätigkeiten Wesentliche zu erfassen vermochte. Während der erste Teil von Orbis durch die infolge der Entwicklung der menschlichen Erkenntnis verursachten Veränderungen an seiner Aktualität einbüßte, wirken die Kapitel über die Welt der menschlichen Arbeit frisch als interessante Dokumente der Lebensweise und menschlicher Bemühungen zu Lebzeiten des Autors bzw. noch älterer Zeiten.

Naděžda Kvítková

Literatur

- ČAPKOVÁ, D.: Dílo Komenského a myšlení 17. stol. (Das Werk von Comenius und das Denken im 17. Jh.) Filozofický časopis, Jg. XXXV, Nr. 6, S. 941-949.
- ČAPKOVÁ, D.: Některé základní principy pedagogického myšlení Komenského (Einige Grundprinzipien des pädagogischen Denkens von Comenius). Rozpravy ČSAV (XXXVII), Prag 1977.
- ČAPKOVÁ, D.: Vzdělávání malých dětí v pojetí univerzálního celoživotního vzdělávání v díle J. A. Komenského (Ausbildung kleiner Kinder in der Auffassung universaler lebenslanger Bildung im Werk von J. A. Comenius). Praha Univerzita 17. listopadu 1971.
- FLOSS, P.: J. A. Komenský a vědy o přírodě a člověku (J. A. Comenius und Wissenschaften über die Natur und den Menschen). Pädagogisches Bezirksinstitut Olmütz 1983.
- HÁDEK, K.: Komunikativní vztahy jako integrační hledisko při klasifikaci jazykových jevů (Kommunikative Beziehungen als Interpretationsgesichtspunkt bei der Klassifikation sprachlicher Phänomina). In AUPO, Philologica 55, 1987, S. 91 – 95.
- JARNÍK, H.: Předmluva k vydání 10. sv. Veškerých spisů Jana Amose Komenského (Vorwort zur Herausgabe des 10. Bandes Gesamter Schriften von Jan Amos Comenius). Brünn 1929.
- PATOČKA, J.: Filozofické základy Komenského pedagogiky (Philosophische Grundlagen der Pädagogik von Comenius). In: Komeniologické studie I. Praha: OIKOYMENH 1997, S. 164 – 231.
- Otázky současné komeniologie (Fragen der gegenwärtigen Komeniologie). Prag Academia 1981.
- POPELOVÁ, J.: Epilog In: Orbis sensualium pictus. SPN Prag 1979.
- ŠKARKA, A.: Jan Ámos Komenský. In: Dějiny české literatury I. Starší česká literatura (Geschichte der tschechischen Literatur I. Ältere tschechische Literatur). Prag 1959, S. 412 – 454.
- VESELÝ, J.: Komenský jako předchůdce současné teorie vyučování jazykům (Comenius als Vorgänger

der gegenwärtigen Theorie des Fremdsprachenlehrens). In: Jan Amos Komenský. Příspěvky z komeniologické konference pořádané Pedagogickou fakultou v Hradci Králové ve dnech 8. – 11. října 1970 (Beiträge der komeniologischen Konferenz an der Pädagogischen Fakultät in Hradec Králové, veranstaltet vom 8. bis 11. Oktober 1970), SPN Prag 1972, S. 51 – 54.

- Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek IV. Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku (Ausgewählte Schriften von Jan Amos Comenius. Band IV. Auswahl aus der allgemeinen Beratung über die Verbesserung der menschlichen Dinge und aus dem Sachregister des pansophischen Wörterbuches). SPN Prag 1966 (Einleitung von J. Červenka S. 16 – 53)

Editionsanmerkungen

Die Auswahl aus dem Werk „Orbis sensualium pictus“, thematisch die Welt der menschlichen Tätigkeiten betreffend – insgesamt 60 Kapitel – erschien 1991 als erste Ausgabe im Verlag Trizonia.

Sie wurde noch vor 1989 vorbereitet und zwar ursprünglich für den Staatlichen Pädagogischen Verlag, mit der Absicht, sie im Fremdsprachenunterricht als Ergänzungstext einzusetzen. Für Latein bestand damals begrifflicher Weise kein Interesse und deshalb wurde die Auswahl nur in vier lebendigen Sprachen vorbereitet, d.h. in Tschechisch, Deutsch, Englisch und Russisch. Der redaktionell bearbeitete Text hatte jedoch in der Zeit organisatorischer Veränderungen keine Aussicht auf eine baldige Veröffentlichung, so dass er einem privaten Verleger überlassen wurde.

Die neue und erweiterte Herausgabe im Verlag Machart wurde um den ursprünglichen lateinischen Text von J. A. Comenius aus der Nürnberger Herausgabe ergänzt, der in kritischer Edition im Jahre 1970 im Verlag ACADEMIA erschien. Weiter wurden Kapitel hinzugefügt, die die ideellen Ausgangspunkte ihres Autors charakterisieren (Gott, Welt, Sinne, Tugenden und Religion). Völlig neu ist auch die graphische Gestaltung.

Der lateinische Text ist als Ausgangstext selbstständig den betreffenden Bildern angeführt. Die Übertragungen in lebendige Sprachen verfolgten das Ziel, dem heutigen Sprachgebrauch zu entsprechen.

Deshalb unterscheidet sich der tschechische Text vor allem in der Wortfolge verhältnismäßig oft von der ursprünglichen lateinischen Vorlage sowie von älteren tschechischen Übersetzungen. Ein wenig eingeschränkt ist im Vergleich zum Latein die Verwendung sog. unechter Relativsätze sowie Partizipialkonstruktionen. Zur größeren Verdeutlichung der Bedeutung musste z. B. manchmal das Subjekt wiederholt werden oder anstatt mit Pronomen mit Substantiv ausgedrückt werden. Vereinzelt musste eine Textkürzung vorgenommen werden, falls es vom Standpunkt des heutigen Lesers zweckmäßig war.

Zu der tschechischen Grundversion wurden auch ihre Übersetzungen in gegenwärtige lebendige Sprachen hinzugefügt. Weil das Verhältnis der gegenwärtigen Sprachen zueinander anders ist, als es in der Entstehungszeit von Orbis zum Lateinischen war, das ein gewisses Ideal und Vorbild dargestellte, erschien es jetzt zweckmäßiger, in jeder Sprache den ganzen Text ohne frühere Gliederung zusammenhängend abzudrucken.

Obwohl die Auswahl heute im Fremdsprachenunterricht nicht mehr als Grundlagenlehrbuch dienen wird, würde uns freuen, wenn sie als Vertiefungstexte Anwendung finden würde, die unsere Sicht darauf erweitern, was sich im Laufe von dreieinhalb Jahrhunderten in der Erkenntnis der Welt und ihrer Versprachlichung verändert hat.

Der Bildteil unseres Orbis will an drei verschiedene Herausgaben erinnern. Die größeren Bilder basieren auf den alten Druckstöcken, die in den Herausgaben von J. H. Pospíšil und Jar. Pospíšil verwendet wurden und als Bestandteil der einsprachigen tschechischen Herausgabe gedient haben. Die kleineren Bilder nebeneinander sind der Nürnberger und Levočaker Herausgabe entnommen. Der Unterschied besteht jedoch darin, dass es sich früher beim Drucken um eine direkte Nutzung der Stöcke handelte, während es heute um ihre fotografische Übertragung geht, deren Form dem neuen Format der Publikation entspricht.

Comenius Orbis sensualium pictus

A language textbook

In Comenius' time Latin was a language of international culture and a means opening the way to higher education. J. A. Comenius was looking for a way of learning that language more quickly so that more time might be left for objective education. Comenius' teaching experience, his experience with the then text-books and their critical assessment led him to the conclusion that a useful textbook of a language could furnish a learner with the command of the language as well as the information concerning the real world. He therefore chose about 7 300 most important words and using them formed one thousand sentences which he compiled into one hundred lessons. That is why *Ianua linguarum reserata* appeared in Leszno in 1631, originally with a Latin text only. But Comenius conceived the mother tongue to be the mediating language. The Polish translation soon appeared and Comenius himself provided the Czech version under the title *The open gate to languages*.

Although *Ianua* was considerably successful in the world, it was too exacting, thus too difficult for beginners. Therefore Comenius produced a textbook that was substantially more moderate and gave it a peculiar name *Ianuae linguarum reserata vestibulum* (The vestibule of the gate open to languages).

Comenius' *Orbis sensualium pictus* can be considered an attainment of the top of work on his language textbooks. This most successful and best known work is a shortened text of *Ianua* and it was intended as a preparation for work with both *Vestibulum* and *Ianua*.

The commonly used name of this famous work, *Orbis pictus*, is an abbreviated title lacking in the author's intention an important addition that it is the world of sensually comprehended or sensually perceived objects and phenomena that is to be presented. Comenius explained this intention clearly and expressly in his foreword to that work. *“The main thing is for sensual objects to be rightly presented to the senses first in order that they may be made comprehensible... One can neither act nor speak wisely unless one understands rightly all that one is to do or speak about. Now, there is nothing in our understanding that has not been in our senses. Exercising our senses in correct perception of differences between things means laying the foundations for all wisdom, all wise discourse and all wise acts in life”*. Comenius thus attempted to link every expression that man gains by learning with perception and understanding the object or phenomenon given by its denomination. He therefore stressed the part of hearing, sight, taste and touch in teaching languages and demanded that the pupil could show in both a picture and in reality what he had named and could also draw.

Orbis sensualium pictus is thus the most consistent application of Comenius didactic views to teaching languages. *Orbis* originality consists in the fact that each chapter is introduced by a picture relating to the theme that is dealt with, and the texts and illustrations of the individual objects and phenomena are interrelated with the help of numerical references.

A remarkable relationship to the mother tongue can also be traced in *Orbis*. As Comenius wrote in the foreword, *Orbis* translated into a modern language could also lead to mastering the mother tongue from the initial reading ability to objective learning. In order that the initial learning phase of reading may be simplified, Comenius started the book with the so-called live and vocal alphabet. He

himself also explained how to proceed in order that learning might get rid of the “troubling worries of the mind”. He also thought of the possibility of adding a short course of grammar of the mother tongue at the end.

The translation of *Orbis pictus* into the mother tongue was intended to serve both the more visually aided cognition and the mastering of Latin. Comenius also anticipated a more useful application of *Orbis pictus* in the pre-school age and an illustrating book for the child to page through and thus to acquaint it with the world.

Orbis pictus as a reflection of Comenius' philosophic views

Orbis sensualium pictus is not only the culmination of the didactic efforts of the author, it also represents an important part of his pansophic striving. It is thus also a reflection of his philosophical views. Comenius always strove for education to be full and coherent. Therefore he also conceived that language textbook as a sensually accessible encyclopedia and he even considered first naming it *Encyclopedia sensualium* or also *lucidarium*. The title of *Orbis sensualium pictus* was thus added later in order to be more comprehensible to the children thanks to its imagery.

It must however be added that for Comenius the notion of encyclopedia had the content a bit different from how we understand it today, when the schools are blamed for the so-called undesirable

encyclopedism and overloading with factographic knowledge, the disproportional stages of education and also the mechanically handled sets of knowledge without the context considered. The words encyclopedia and encyclopedic were understood by Comenius as an educational system in a closed circle, in which all the phenomena are interlinked in a single organic whole. He was thus concerned with systemic education.

How that interrelation looked like is best shown in how *Orbis'* individual chapters are arranged. In accordance with his philosophic views Comenius devoted the first chapter to a discourse on God, His substance and His attributes. He concludes the chapter by presenting God as the creator, ruler and maintainer of the world. In the following six chapters he describes the world as a whole: the heavens, the elements, the clouds and the earth. The following is a section on “the produce of the

Earth”, which includes mountains and rocks as lifeless nature, and plants, ground and water animals as live nature. That section closes with the chapter on man as the highest creature of live nature. In the section on man Comenius then shows man in his seven evolutionary steps. He describes the human body and the body organs. A special chapter is dedicated to outer and inner senses. Five outer senses are depicted with the help of an eye, ear, the tongue and the hands. As the inner non-depictable senses are cited the social sense, thinking and memory. The section on man closes with the discourse on

Úprava pro školy z r. 1870 / Bearbeitung für Schulen aus dem Jahre 1870 / The representation for schools from 1870 / Издание для школ 1870 г.

man as an individual and the most perfect God's work. It is certainly not by chance that a chapter was also included showing deformed persons with striking differences from normal body proportions as a giant, a dwarf, a double-headed man and a hunchback etc. This corresponds to Comenius' conviction that God's work had gradually lost its original perfection.

Chapter 44 begins with the section on the activities that engage man in life. It deals with human labour, which brings into the world of nature and man a dynamic reversal in which man's creative activity changes nature, perfects man himself and thus reaching again God as the highest perfection.

This may be the cause why the section begins with a symbolically cultivated garden. Comenius justifies this fact by pointing out that gardening was Adam's first work. The immediately following chapters deal with agriculture and breeding cattle. As in a number of the following chapters these basic activities are supplied with a certain historical view. Comenius thus reminds us apparently of the well-known legends about founders of reigning dynasties who had been called on to leave the plough and take up reign, that cultivation of

Ukázka Komenského rukopisu / Probe von Comenius' Handschrift / A specimen of Comenius' manuscript / Выдержка из рукописи Коменского

land and cattle breeding used to be the work of heroes and kings, whereas this time these activities are the concern of the lowest estates. The following chapters concern all the fundamental activities and trades that man uses to get food, to produce cloth-

ing and boots and to construct housing facilities. The chapter on machines shows how Comenius was interested in technical improvements and inventions. Gradually the more exacting types of work are considered, e.g. mining and processing of iron ore, cabinet making, turnery, pottery and all that is needed to equip a house and to live in it, including the deepening of wells as well as bathhouse services, barber and barber-surgeon services.

The section of a number of chapters beginning with the stables and ending with the shipwrecked bark seems at first sight to be incongruous, but the internal relationship is given by the sphere of activities used by man to gradually overcome the limits given by space and time. Not only the activities themselves

are considered, as e.g. the care of horses, the production of barrels, straps and ropes, horse riding, ferry transport, swimming, and also the results of these activities: a clock, a telescope, optical glasses,

waggons and various types of ships. The last chapter of the section reminds us that beside success and various improvements this effort is sometimes linked with failure – in case of the bark's shipwreck some people are saved but others die and end miserably and their goods and chattels sink to the bottom of the sea.

The following section is also thematically interconnected. It deals with communication and spreading thoughts concerning e.g. the art of writing, books, printing houses, schools. The fact that Comenius added music to verbal art as another artistic manifestation was undoubtedly linked with his own hymnographic activity, which resulted in the Hymn book edited in the year 1659 in Amsterdam. In *Orbis pictus* philosophy is a summary of all the sciences in which the science of numbers holds a significant position because it is the precondition for research into other spheres of science. Then follows geodesy and the study of extraterrestrial bodies and phenomena. Some schematic drawings approach the contemporary astronomical knowledge, but from the geocentric aspect of course (which used to be corrected by the later editors). The whole set concerning scientific knowledge closes with the then obtaining map of Europe.

Comenius included the moral formation of man into the section on ethics, into which he added the general information on morality as well as the whole set of human virtues: caution, diligence, restraint, bravery, patience, humanity, righteousness and generosity. Ethics thus includes the directions for man on how to control himself.

The section concerning social life begins with marriage, which is its fundamental part. Then follow the higher parts, their operation and administration. Neither did Comenius exclude jugglers, theatre and various plays from the life of the society. The part concerning the secular rule closes with kingdom, its administration and military mat-

ters. Than follows the section leading man to the highest authority. Man approaches God through religions, which Comenius names in an evolutionary line from Paganism, Judaism to Christianity, and in the end even to Mohamedanism, which is presented as a mixture of all the religions mentioned before. Christianity is dealt with in the most detailed manner. For the other religions the matter-of-factness is symptomatic: void of any manifestations of religious intolerance. In the last but one chapter on God's justice Comenius warns against superstitions, Satan's intrigues and various sorcerers, who may put humans on the wrong path. The work concludes with the Last Judgement, which secures eternal bliss for the righteous. And this is the end of the whole cycle that starts with God and again returns to Him.

The educational cycle cited is in its substance a concrete didactic application of Comenius' general pansophic ideas, which later on found their most comprehensive expression in the author's work *On the remedy of matters human*. Comenius' whole didactic system proceeds from a firm philosophic foundation. Mention should here be made of the fact that with us Comenius formerly used to be presented as an outstanding pedagogue and his contribution as a philosopher and philosopher of education did not use to be fully appraised. His views were being creatively developed by the Czech unofficial branch of philosophic research represented above all by Professor Jan Patočka and his students.

Comenius as a philosopher based his views on the God-given order and he was convinced that man had his place in that order.

Man's mission in this world is his cooperation in the direction towards the highest end. Comenius laid stress on man's activity, his creative ability of selfimprovement. Like none before him he realized

that human labor and human creative activity were of a high value.

The way to the users of the work

The way of Comenius' work to the reader was in no way easy or swift. Comenius had his Latin text of the work ready as early as during his stay in Hungary in Sarospatak (1650–1654), where he had been invited by the Hungarian nobility to help with the educational reform. For the Hungarian printing houses there it was not easy to produce the pictures, and the Hungarian text parallel to the Latin text was not ready in time either. Comenius then sent the Leszno text to Michael Endter, a printer in Nuremberg. That happened before the well-known fire that destroyed all the other Comenius' manuscripts. This is how *Orbis pictus* was saved. Endter fitted the Latin text with a German translation by Sigismund von Birken. *Orbis sensualium pictus* thus appeared for the first time in Nuremberg in two languages in 1650. Thanks to the success of the work its second edition appeared as soon as 1659 and a number of further editions followed, also in four languages with Italian and French translations, and in three languages with a Hungarian translation. In its Latin and German version *Orbis pictus* spread quickly as a textbook in the towns of Northern and Central Germany. *Orbis sensualium pictus* also found quickly its way to England and there it quickly became highly favoured. As early as 1659 *Orbis pictus* was edited in

London with a very interesting preface by Charles Hoole, who welcomed it as the realization of his own thoughts. Other English translations are also well-known. The twelfth edition, which appeared thanks to William Jones, was printed in 1798 in New York. *Orbis pictus* became a much used and popular textbook in Denmark and Sweden. Its long life and effectiveness were also due to its being adopted and enlarged according to the actual needs. Its worldwide popularity culminated in the years 1670–1680.

The spread of *Orbis pictus* in Poland was mainly due to the town Wrocław. Thanks to the care of Kaspar Müller it appeared first in the year 1667 in Latin, French, German and Polish translations. Many editions in three languages, including Polish, appeared later and there also existed an edition in two languages, in Latin and Polish. The editors in Hungary and Transylvania based their later activity on Endter's Latin, German and Hun-

garian versions. The *Orbis*' Czech text was based on the edition in four languages from the year 1685 printed by Samuel Brewer's printing house in Levoča. In that well-known edition the Latin, German and Hungarian texts are followed by a fourth text, which is a mixture of not only Czech and Central Slovak linguistic elements, but also a number of Eastern Slovak elements similar to Polish, and even the Polish elements themselves. The peculiar character of this text representing the preparatory phase of literary Slovak can be due to the collective work on its genesis, the stay of one of the au-

Úprava pro školy z r. 1870 / Bearbeitung für Schulen aus dem Jahre 1870 / The arrangement for schools from 1870 / Издание для школ 1870 г.

thors, most probably Daniel Horčíčka-Sinapius, in various lingual regions, and partly also due to the intervention by the typesetter etc. In that edition the Latin title of *Orbis sensualium pictus* was translated as *The visible world*. The engravings were made by Jonáš Bubenka. The work was then again edited in 1728, but with the text corrected in the direction towards scriptural Czech. That correction by Jiří Bahyl represents the first actual Czech text.

The first Russian translation of *Orbis pictus* appeared during the reign of Peter the Great. It was intended to serve the Moscow College but it remained in manuscript and is deposited in Peterburg library of the Academy of Sciences. The first well-preserved edition of *Orbis pictus* with a Russian text appeared in the year 1760 in five languages under the title of Видимый светъ, That was the first editorial act of the newly-founded Moscow University at M. V. Lomonosov's instance.

The assertion of *Orbis* in Austria was impossible for a long time. It was P. Gracian Marx, a piaristic pedagogue, who finally deserved credit for the edition of the work in 1756 as well as for its usage as a grammar school textbook. The text contained 82 chapters of the original Nuremberg edition. A Czech version was also sanctioned, which appeared only once in the year 1779. Other versions were based on Marx's selection. As far as the Czech language is concerned the importance rests with the edition

by Jan Szombathy, teacher at the grammar school in Sarospatak, who added the Hungarian text to the Latin and German texts in the 1793 and 1806 editions, and also a Czech text in the 1820 edition. In Hungary and Transylvania *Orbis'* tradition lasted as long as till the nineteenth century.

Beside the ways mediated via Hungary and Vienna the particular importance rested with *Orbis'* third way to Bohemia – from the Polish Wrocław. There the publisher was in contact with the German Endters. When the Endters ceased to be interested in editing *Orbis*,

they sold the engravings with the second set of printing blocks to printer Wilhelm Bog. Korn, who edited *Orbis* in Latin, French, German and Polish languages in 1805 and 1818. In the time of the National Revival the second edition got into the hands of Josef Chmel, a grammar school teacher in Hradec Králové. The idea of giving the Czech reader Comenius' work gripped Chmel so that he

himself produced a new Czech translation and persuaded Jan Hostivít Pospíšil, a publisher, to edit it. They bought the printing blocks from the Wrocław based printer and thus a new edition in Latin, German, Czech, Polish and French was published in Hradec Králové in the year 1833. Thanks to the deliberate effort of both the editor and the publisher, who succeeded in winning a considerable number of subscribers, *Orbis sensualium pictus* spread finally even into a wider Czech reading public. In four months 5 300 copies were sold. The Pospíšils con-

tinued editing *Orbis* even later in Hradec Králové and in Prague although without the Polish translation.

Orbis' vitality was immense. It even found its way to technical and commercial colleges as a Czech and German conversation textbook. Under the name of *Orbis pictus* the work was edited in Czech and German translations by František Patočka, a grammar school teacher in Tábor. The pictures were provided by Jan Koštěnec, a teacher at technical schools in Pardubice, and the whole work was edited by L. Kober in Prague in the year 1870. Patočka's version was relatively very largely adapted, particularly as far as the parts on agricultural machines, railway, factory etc. are concerned. All this points to the practical and up-to-date usage of the handbook: "... in oder that the students may get knowledge in the branches of farming, industry, as well as to learn correctly the Czech names existing there, and secondly to learn those names in German on the basis of that knowledge." Pictures are only where they are indispensable to understanding the text.

Orbis pictus is an interesting document of active contacts with South Slavonic culture. It was edited by J. Beneš in Český Brod as a new polyglot under the title of Свет у сликама in Serbian, Czech, German and French languages. The edition had no date and it had no Latin text. Its main purpose was explained by the translator into Serbian, Jovan M. Popovic, in his introductory letter. He explained that it was his aim for the Serbs to easily learn Czech and for the Czechs to learn Serbian. That was also why the work was edited with instructions on pronunciation and accentuation of the Czech language. The introduction is dated 1913. The edition that was ready as early as in 1914 was however confiscated during the First World War. Its reprint and delivery to Serbia were effected as late as after the war. This version of *Orbis*, which should have served the cognizance and practical mastering of two Slavonic languages,

is an end of our using *Orbis* as a language textbook. The following editions are thus only monuments of culture or sources of scientific work.

In 1929 *Orbis pictus* appeared in Brno and the tenth volume of Jan Amos Comenius' complete works. That was a critical edition prepared by Hertvík Jarník with a comprehensive study of the external history of the work.

Referring to Comenius' intention of *Orbis* serving the primary schools as a reader and a textbook of elementary teaching the lovers of cultural monuments were expected to use *Orbis'* single-lingual Czech edition from the year 1941. It was to have been an act of commemoration of and reverence for J. A. Comenius on the occasion of the 270th anniversary of his death, as well for the work of the Revivalists Josef Chmela and Jan Hostivít Pospíšil. The Czech text based on Chmela's translation was prepared and partly modernized by František Oberpfalcer. It was edited with J. Hendrich's introduction by František Borový in Prague.

Thanks to the graphical layout by F. Muzika as well as the successful usage of old blocks, which J. H. Pospíšil had bought in Wrocław, the book thus resulted in a work respectably representing our national culture and strengthening the national self-confidence in the time of the occupation of the country.

The jubilee readers' edition celebrating the 350th anniversary of Comenius' death was relatively much spread in this country. It was edited by František Strnad in Prague, King's Vineyards, as the eighth volume of the library named Rosy Green with Latin, German and Czech texts and with the chapter on the Jewish religion excluded, under the editorial supervision by Antonín Dolanský.

The photolithographic four-lingual reprint of the Levoča edition from 1685 is the jubilee edition of the State Pedagogic Publishing House in Prague, which appeared in 1958 as the first, and in 1979 as

Ilustrace z vydání v Norimberku r. 1658

Illustration aus der Nürnberger Herausgabe von 1658

Illustration from the Nuremberg edition 1658

Иллюстрации из издания в Нюрнберге 1658 г.

the second unaltered edition. Its important part is the postscript by the expert Jiřina Popelová.

A two-lingual Latin and German *Orbis sensualium pictus* was edited by the publishing house of the Czechoslovak Academy of Sciences in 1970 as the seventeenth part of the great scientific edition of the Works of Jan Amos Komenský (J. A. Comenii Opera omnia). That critical edition appeared thanks to Jaromír Červenka (the Latin text) and Stanislav Králík (the German text), who based their work on the Nuremberg editions from the years 1659 and 1662. The afterword was written by Marta Bečková.

The non-traditional anthology of Comenius' *Orbis sensualium pictus* presented is intended to be the author's live legacy. That is also why it concerns predominantly the world of human activities. This means that the parts of the work were selected which show most expressly man's individual activities and their results, material and spiritual. It is our aim to show *Orbis*' dynamism as well as how Comenius was able to grasp what was fundamental for the individual activities. Whereas *Orbis*' first part suffered as far as its topicality is concerned, due to the progress in human knowledge, the chapters showing the world of human labour have a vivid effect as interesting documents of the way of life and human effort at the time when their author lived, or even in the times that are much older.

Naděžda Kvítková

Literature

- ČAPKOVÁ D.: Dílo Komenského a myšlení 17. století. Filosofický časopis, roč. XXXV, č. 6, 941–949 (Comenius' work and the thinking of the 17th century. Philosophical Journal, year XXXV, No. 6, pages 941–949)

- ČAPKOVÁ D.: Některé základní principy pedagogického myšlení Komenského. Rozpravy ČSAV (XXXVII), Praha 1977 (Some fundamental principles of Comenius' pedagogic thinking. Discussions of Czechoslovak Academy of Science (XXXVII), Prague 1977)
- ČAPKOVÁ D.: Vzdělávání malých dětí v pojetí univerzálního celoživotního vzdělávání v díle J. A. Komenského. Praha/Univerzita 17. listopadu 1971 (The education of little children under the concept of universal lifetime education in Comenius' work. Prague, University of 17th November, 1971)
- FLOSS P.: J. A. Komenský a vědy o přírodě a člověku. Krajský pedagogický ústav Olomouc 1953. (J. A. Comenius on the science of nature and man. Regional pedagogical institute, Olomouc 1983).
- HÁDEK K.: Komunikativní vztahy jako interpretační hledisko při klasifikaci jazykových jevů. In AUPO, Philologies 55, 1987, s. 91–95 (Communicative relations as the interpretative view in the classification of linguistic data. In AUPO, Philologica 55, 1987. pages 91–95)
- JARNÍK H.: Předmluva k vydání 10. sv. Veškerých spisů Jana Amose Komenského. Brno 1929 (Foreword to the tenth volume of Collected Comenius' writings. Brno 1929)
- PATOČKA J.: Filosofické základy Komenského pedagogiky. In: Komeniologické studie I, Praha, OIKOYMENH 1997, s. 164–231 (Philosophical foundations of Comenius' pedagogy. In: Comeniological studies I, Prague, OIKOYMENH 1997, pages 164–231)
- Otázky současné kmeniologie. Praha, Academia 1939 (Problems of contemporary Comeniology, Prague, Academia 1981)
- POPELOVÁ J.: Epilog. In: *Orbis sensualium pictus*. SPN Praha 1979 (Epilogue. In: *Orbis sensualium pictus*. SPN Prague 1979)
- ŠKARKA A.: Jan Ámos Komenský. In: Dějiny české literatury I. Starší česká literatura. Praha 1259 / s. 412–454 (Jan Ámos Comenius. In: History of Czech literature I. Older Czech literature. Prague 1959, pages 412–454)

- VESELÝ J.: Komenský jako předchůdce současné teorie vyučování cizím jazykům. In: Jan Ámos Komenský. Příspěvky z kmeniologické konference pořádané Pedagogickou fakultou v Hradci Králové ve dnech 8. – 11. října 1970. SPN Praha 1972, s. 51–54 (Comenius as a predecessor of contemporary theory of teaching foreign languages. In: Jan Ámos Comenius. Contributions of a conference organized by the Pedagogical Faculty in Hradec Králové in the days of 8th – 11th October 1970, SPN Prague 1972, pages 51–54)
- Vybrané spisy Jana Amose Komenského sv. IV. výbor z Obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku. SPN Praha 1966. Úvod J. Červenky, s. 16–53. (Selected writings of J. A. Comenius. vol. IV. Selected parts of the General advice on the remediation of human matters and of the Factual pansophic dictionary. SPN Prague 1966. Foreword by J. Červenka, p. 16–53)

Editorial notes

A selection from *Orbis sensualium pictus*, thematically related to the world of human activities – i.e. 60 chapters, was published by the publishing house TRIZONIA in 1991 as the first edition. It was however prepared even before the year 1989, originally for the State Publishing House with the aim of being used in teaching foreign languages as a supplementary text. It is fully understandable that there was no interest in teaching Latin at that time, and that is why the selection was prepared to appear in four living languages only, i.e. in Czech, German, English and Russian. For the editorially adapted text there was however no hope of being edited soon in the State Publishing House at the time of organizational changes, and so it happened that it was left to a private publisher.

The newly adapted and enlarged edition by MACHART, the publishing house, was complemented with Comenius' Latin text from the Nuremberg edition, which had appeared in a critical edition in ACADEMIA, a publishing house, in 1970. Chapters were added characterizing the ideational bases of their author (God, the world,

the senses, virtues and religions). The graphical design is completely new. The Latin text, as the basic text, follows separately, immediately below the corresponding pictures. The mutations of the text in the living languages are led by the tendency to correspond to the contemporary mode of expression.

That is why the Czech text often differs, particularly in the word order, from the original Latin version as well as from the versions of the older Czech translations. As far as the Latin text is concerned, a slight restriction is the usage of improper relative clauses and transitive constructions. In order that the meanings may be clearer it was sometimes necessary to repeat the subject or express it with the help of a substantive instead a pronoun. It was only occasionally that the text was shortened if it was expedient as far as today's readers are concerned.

The fundamental Czech version has been appended with its translation into the contemporary living languages. Because the mutual relationship of the contemporary languages is now different from their relationship to Latin, which used to be looked upon as a certain standard and ideal in the time of the appearance of *Orbis*, it has now been shown to be more expedient to print the text of each of the languages continuously and uninterrupted without it being itemized as before.

Although today the selection will not serve the teaching of foreign languages as a basic textbook, we would be glad if it supported the interest in education of foreign languages and found its implementation as a set of elaborating texts widening the view of what has changed in the course of three centuries and a half in the cognizance of the world as well as in speaking about it.

Our *Orbis*' pictorial part is intended to remind the user of three different editions. For the larger pictures use was made of the old printing blocks used in H. Pospíšil's and Jar. Pospíšil's editions, which also served as parts of the Czech single-language edition in 1941. The smaller pictures placed next to each other are taken over from the Nuremberg and the Levoča editions. However, the difference consists in the fact that formerly the application of the printing blocks was always direct, whereas now they are photographically transferred in the form answering the new format of the publication.

Коменского «Мир чувственных вещей в картинках»

Учебник языков

Поскольку при жизни Коменского латынь была языком международного просвещения, а знание латыни – признаком образованности и средством, открывающим путь в мир высшего образования, Ян Амос Коменский искал способ, как латинскому языку научить быстрее и проще, чтобы больше времени можно было уделить самому вещественному образованию. На основании собственного педагогического опыта, а также знания тогдашних учебных пособий и их критического анализа, он пришел к выводу, что полезный учебник языка должен содействовать не только изучению языка, но также приносить поучение о реальном мире. Поэтому он выбрал около 7 300 самых важных слов, из них он составил тысячу предложений, сформированных на основе вещественного принципа во сто глав. Таким образом был создан учебник «Открытая дверь к языкам» (*Janua linguarum reserata*), изданный в 1631 году в польском городе Лешно, содержащий первоначально текст только на латинском языке. Однако Коменский предполагал, что посредническую роль к изучению латыни сыграет родной язык. Скоро после издания был сделан перевод на польский язык, а сам Коменский написал чешскую версию учебника, получившую название «Раскрытая дверь языков» (*Dvěře jazyků otevřené*).

Хотя учебник *Janua* в мире пользовался огромной популярностью, для начинающих он был очень трудным и сложным. Поэтому Коменский разработал новый учебник, более простой и соответственно его назвал «Преддверие» (*Januae linguarum reserate Vestibulum*).

Работа Коменского над учебниками языков завершилась произведением «Мир чувственных вещей в картинках» (*Orbis sensualium pictus*). Этот самый успешный и самый популярный учебник был составлен на основе сокращения и упрощения текста «Открытой двери к языкам», а был предназначен для подготовки к последующему изучению «Преддверия» и «Раскрытой двери языков».

Используемое обычно название этого знаменитого произведения «Мир в картинках» (*Orbis pictus*) представляет собой сокращенное название, лишенное с точки зрения замысла автора важного уточнения, что речь идет о мире вещей и явлений, понимаемых или воспринимаемых органами чувств. Свой авторский замысел ясно и четко в предисловии к данному произведению объяснил сам Коменский: «При этом важно, чтобы вещи, воспринимаемые чувствами, вначале и воспринимались чувствами, дабы они могли быть правильно поняты ... Ведь в самом деле, мы не можем ни действовать, ни говорить разумно, если предварительно не поймём правильно ни того, что нужно делать, ни того, о чем нужно говорить. В нашем же разуме нет ничего такого, чего раньше не было бы в чувствах. Таким образом, старательно упражняя чувства в области правильного восприятия различий, существующих между предметами, мы положим основание и для всей мудрости, и для всего

мудрого красноречия, и для всех разумных жизненных действий и поступков». Итак Я. А. Коменский стремился к тому, чтобы каждое осваиваемое в ходе учения выражение, каждое слово было связано с познанием и пониманием предмета или явления, данным выражением обозначаемого. Поэтому он подчеркивал значение и роль слуха, зрения, вкуса и осязания при обучении языкам, и требовал того, чтобы предмет или действие, называемое учеником, ученик одновременно мог показать на рисунке или в реальности и мог это также нарисовать.

«Мир чувственных вещей в картинках» представляет собой наиболее последовательное воплощение дидактических идей Коменского, посвященных обучению языкам. Уникальность данного произведения состоит в том, что в начале каждой главы «Мира» приводится рисунок к проходимой теме, на котором цифрами обозначены отдельные предметы и явления. Благодаря этому текст взаимосвязан с иллюстрацией к нему.

Произведение «Мир в картинках» отличается также замечательным отношением к родному языку. Как сам Коменский пишет в предисловии, «Мир в картинках» в переводе с латинского на живой язык поможет также изучению этого родного языка в самой его основе, начиная с первого чтения и кончая самым учением. Чтобы облегчить работу над чтением, в начале книги находится символическая т. наз. «живая азбука». Сам автор объясняет, что делать, чтобы процесс учения избавить от «тяжкой муки детских умов». Он также взвешивал возможность разместить в конце учебника краткий обзор грамматики родного языка. Перевод учебника на родной язык должен послужить не только более наглядному познанию, но также более легко-

му освоению латинского языка. Коменский также предусматривал возможность целесообразного использования данного учебника в работе с детьми дошкольного возраста, которые, рассматривая рисунки, знакомились бы с окружающим миром.

«Мир в картинках» - отражение философских взглядов Коменского

Произведение *Orbis sensualium pictus* – это не только одна из вершин творчества и подытожение дидактических трудов автора, но это одновременно важное звено его пансофизма. В нем отражены также философские взгляды автора. Коменский всегда утверждал, что образование должно быть последовательным и полным, образующим одно целое. Поэтому этот учебник языков он предварительно задумал так, чтобы он был энциклопедией, доступной всем органам чувств, а даже первоначально предполагал назвать ее *Encyklopaedia sensualium* или также *Lucidarium*. Таким образом, название *Orbis sensualium pictus* («Мир чувственных вещей в картинках») им придумано позднее, а благодаря своей образности оно детям понятнее.

Однако следует дополнить, что понятие «энциклопедия» при жизни Коменского имело несколько иное толкование, чем в наши дни, когда школу часто упрекают в излишнем энциклопедизме, то есть в том, что дети часто перегружены фактографическими сведениями, не соответствующими их возрастной ступени образования, или же механически составленной совокупностью сведений без учета взаимной связи между ними. Коменский под словом «энциклопедия» и «энциклопедический» подразумевал систему образования в замкнутом круге, в котором

явления взаимосвязаны друг с другом в одно органическое целое. Он считал, что образование должно быть в первую очередь систематическим.

А что Коменский подразумевает под взаимосвязанностью предметов и явлений, то можно увидеть уже в самом порядке составления отдельных глав «Мира в картинках». Согласно своим философским взглядам, первую главу книги Коменский посвятил рассуждению о Боге, его сущности и добродетелях. В заключении главы он представляет Бога как творца, правителя и хранителя мира. В следующих шести главах автор описывает мир в целом: небо, стихии, облака и землю. Следующий раздел посвящен «произведениям земли», к которым относятся горы, камни, то есть неживая природа, и также растения, животные, живущие на земле и в воде, то есть живая природа. Данный раздел заканчивается главой о человеке – высшем существе живой природы. В разделе, посвященном человеку, потом Коменский перечисляет семь возрастов человека. Далее описывает человеческое тело и его органы. Отдельная глава занимается внешними и внутренними чувствами. Пять внешних органов чувств изображено с помощью глаза, уха, носа, языка и руки. В качестве внутренних, значит, неизобразимых чувств, приводятся общее чувство, мышление и память. Глава о душе человека завершает раздел о человеке – отдельной личности, и одновременно совершеннейшем Божием творении. Вполне естественно в этот раздел входит также глава, в которой говорится о людях искалеченных, деформированных, резко отличающихся от обычного вида людей, таких как гигант, карлик, двухголовый человек, горбатый, и т. п. Это соответствует убеждению Коменского в

том, что Божие творение постепенно теряет свое первоначальное совершенство.

Глава 44 открывает раздел, посвященный разным видам деятельности, посредством которых человек включается в жизнь общества. Автор рассматривает мир человеческого труда, который в мир природы и человека внес динамичный поворот, так как человек своей творческой деятельностью меняет природу, совершенствуя таким образом себя самого, и приближается к Богу как высшему совершенству. Может быть именно поэтому данный раздел начинается с символически культивированного сада. Коменский это обосновывает так, что первым трудом Адама было как раз садоводство. В последующих главах представлено земледелие и скотоводство. Как и во многих других главах, также и здесь сначала приводится историческая справка. Коменский так напоминает, видимо в связи с известными повестями об основоположниках правящих династий, которых прямо от плуга призывали к правлению, что пахота и разведение скота в давние времена были делом богатырей и королей, тогда как при его жизни такими делами занимались представители низких сословий. Следующие главы касаются всех основных видов деятельности и ремесел, с помощью которых человек себя и свою семью обеспечивал пищей, изготавливал одежду и обувь, строил жилище. Глава, посвященная механизмам, свидетельствует о том, как Коменский наблюдал за техническими усовершенствованиями и открытиями. Постепенно он рассматривает все более сложные виды труда, какими были, например, добыча и переработка железной руды, работа столяра, токаря, и также гончарные работы. В конце раздела приводится все, что нужно для благоустройства дома и

жизни в нем, в том числе, углубление колодез, а также услуги банщика, цирюльника или лекаря.

Раздел, содержащий несколько глав, начинающийся с конюшен и заканчивающийся кораблекрушением, с первого взгляда мог бы показаться несколько неоднородным. Однако его внутренняя связь существует и она определена тем, что приводятся такие виды деятельности, благодаря которым человек постепенно преодолевает препятствия, которыми его ограничивает время и пространство. Речь идет не только о самой деятельности, в частности, коневодстве, изготовлении бочек, ремней и веревок, верховой езде, передвижении по воде и плавании, но также о результатах такой деятельности, а именно о часах, телескопах, оптических стеклах, телегах или разных видах судов. Последняя глава напоминает о том, что помимо достижений, успехов и разных усовершенствований, такие стремления связаны также с неудачей – некоторые люди при крушении корабля спасаются, но другие бедственно гибнут и их товары идут к морскому дну.

Тематически взаимосвязан также следующий раздел, посвященный передаче и распространению знаний и идей, т. е. искусству письма, книге, типографии, школе. А если Коменский к словесному творчеству присоединил в виде следующего художественного творчества музыку, то это, несомненно, связано с его собственной деятельностью гимнаграфической, результатом которой стал Сборник духовных песнопений, изданный в 1659 году в Амстеродеме. Философия в «Мире в картинках» представлена в виде совокупности всех наук, среди которых важную роль играет наука о цифрах, поскольку она и есть предпосылкой для исследования дру-

гих областей науки. Далее последует глава о геодезии и исследовании небесных тел и внеземных объектов. Несколько схематических набросков приближает тогдашние астрономические достижения, однако с геоцентрической точки зрения (что позднее издателями было изменено). В заключении раздела, касающегося научного познания, приводится карта тогдашней Европы.

Области морального формирования человека Коменский посвятил раздел этики, куда он включил как общее поучение об этике, так и характеристику основных человеческих добродетелей: рассудительности, трудолюбия, умеренности, мужества, терпения, человечности, справедливости и щедрости. Итак, в разделе «Этика» указаны правила, которые человек, управляя самим собой, должен соблюдать.

Раздел, касающийся общественной жизни, начинается с бракосочетания, которое представляет собой ее основное звено. Потом следуют более высокие звена, их управление и содержание. Из общественной жизни Коменским не исключены ни фокусник, ни театр или разные виды игр. Королевством, управлением им, и военным делом завершается раздел, посвященный светской власти. Следующий раздел касается пути человека к высшей воле. К Богу человек приближается посредством религии. Религию Коменский приближает детям по отдельным стадиям развития – от язычества и иудаизма к христианству и, наконец, магометанству, которое он объясняет как сочетание всех предшествующих религий. Хотя наиболее подробно автором объясняется христианство, объяснения всех других видов религий отличаются лаконичностью, не имеющей абсолютно никаких следов религиозной нетерпимости.

В предпоследней главе о справедливости Божией автор предостерегает от суеверия, козней дьявола и разных волхвов и колдуний, сбивающих человека с истинного пути. Последним судом, который принесет справедливым вечное блаженство, завершается не только произведение, но одновременно и весь цикл, который с главы, посвященной Богу, начался, и к Нему опять вернулся.

Указанный цикл образования, по существу, представляет собой конкретную дидактическую реализацию общих идей пансофизма Коменского, которые позже он наиболее обширно сформировал в произведении «Всеобщий совет об исправлении дел человеческих». Вся дидактическая система Коменского опирается на прочную философскую основу. Следует упомянуть, что Коменского раньше в Чехии считали выдающимся педагогом, но недооценивали его вклад философа, и в частности, философа воспитания. Его воззрения творческим способом развивала чешская неофициальная ветка философских исследований, представленная прежде всего профессором Яном Паточкой и его учениками.

Философ Коменский был убежден в том, что порядок дан Богом, а место человека в нем определено. Человек по своей природе на этом свете призван содействовать приближению к высшей цели. Он подчеркивал активную роль человека, его творческую деятельность, его способность самоусовершенствования. Как никто до него, Коменский осознал высокую ценность труда и творческой деятельности человека.

Путь произведения к читателям

Путь произведения Коменского *Orbis pictus* к чешскому читателю был не простым и не скорым. Латинский текст произведения

Коменский подготовил еще в течение своего пребывания во Венгрии в г. Шарош-Патак (1650 – 1654 гг.), куда его пригласили венгерские дворяне, чтобы он помог осуществить реформу школы. Однако местная типография не справилась с печатью картинок, а также текст на венгерском языке, параллельный тексту на латинском языке, не был подготовлен вовремя. Свой текст позднее Коменский послал из польского города Лешно печатнику Михалу Эндтеру в Нюрнберг. А успел он это сделать раньше, чем начался страшный пожар, в течение которого сгорели все рукописи Коменского. *Orbis* таким образом удалось спасти. Печатник Эндтер попросил поэта Зикмунда фон Биркен перевести текст на немецкий язык. Таким образом произведение *Orbis sensualium pictus* впервые вышло в свет в виде двуязычного издания в Нюрнберге в 1658 году. Благодаря огромному успеху второе издание произведения появилось уже в 1659 году, а далее последовало много других его изданий, в частности, четырехязычное с переводом на итальянский и французский языки, а также трехязычное издание с версией на венгерском языке. В латинско-немецкой версии «Мир в картинках» получил быстрое распространение по городам Северной и Средней Германии.

Orbis sensualium pictus очень скоро начали использовать также в Англии, где он сразу стал популярным. Еще в 1659 году его издали в Лондоне с интересным предисловием издателя Чарльза Гула, который приветствовал его появление как воплощение своих собственных идей. Известны также другие английские издания, в частности, двенадцатое издание благодаря стараниям Уильямса Джоунса было издано в 1798 году в Нью-Йорке. Кроме того, «Мир в картинках»

стал используемым и весьма популярным учебником также в Дании и Швеции. Занимательность и жизнеспособность учебника постоянно увеличивалась благодаря тому, что его все время дополняли и расширяли с учетом актуальных потребностей. Вершины своей всемирной известности он достиг в течение 1670-1680 гг.

В распространении «Мира в картинках» в Польше большую роль сыграл город Вроцлав. При содействии издателя Кашпара Мюллера учебник впервые вышел в свет в 1667 году на латинском, французском, немецком и польском языках. Известны также более поздние многочисленные трех- и четырехязычные издания с польским языком, кроме того существует также отдельное двуязычное латинско-польское издание.

Из латинско-немецко-венгерского издания Эндтера позднее исходили издатели в Венгрии и Трансильвании. Важную роль в создании чешского текста «Мира в картинках» сыграло известное четырехязычное издание 1685 года в типографии Самуэля Бревера в словацком городе Левоча. В этом известном издании после латинского, немецкого и венгерского текста приводится еще четвертый текст, написанный на смеси не только чешских и среднесловацких диалектов, но также восточнословацких, похожих на польские, и также действительно польских языковых элементов. Особенность данного текста связана, по всей вероятности, с коллективным трудом над его созданием, далее – пребыванием одного автора, скорее всего Даниела Горчички-Синапия, в разных языковых областях, а частично также с вмешательством наборщика и др. Латинское название *Orbis sensualium pictus* в данном издании переведено как «Мир видимый»,

гравюры работы Йонаша Бубенки. Произведение снова было переиздано в 1728 г., однако его текст был исправлен с учетом языка чешской библии. Данное исправление, осуществленное Йиржи Багилой, по существу, представляет собой настоящий первый чешский текст.

Первый перевод «Мира в картинках» на русский язык был сделан при Петре Великом. Предполагалось, что с учебником будут работать в московской высшей школе, однако текст остался только в рукописи и хранится в петербургской библиотеке Академии наук. Первое дошедшее до нас издание *Orbis pictus* с текстом на русском языке вышло в свет в 1760 году в пятиязычном издании под названием «Видимый свет». Это был первый, реализованный по инициативе М. В. Ломоносова, издательский почин только что открытого Московского университета.

Использование «Мира в картинках» в Австрии в течение длительного времени было, по существу, невозможным. Лишь педагог-пиарист П. Грациан Маркс принял за его издание в 1756 году и использование его в качестве учебника для гимназии. Это было избранное из первоначального нюрнбергского издания, содержащее 82 главы. Тогда разрешили издать также версию с чешским текстом, однако он был опубликован только один раз в 1779 году. На избранное Маркса позднее опирались последующие редакции. Огромное значение для чешского языка имеет издание «Мира в картинках» преподавателем гимназии Яном Сомбати в венгерском городе Шарош-Патаке, который к латинскому и немецкому тексту присоединил еще текст на венгерском языке, а в изданиях 1798, 1806 и 1820 гг. также текст на чешском языке. Традиция издания «Мира в картинках»

в Венгрии и Трансильвании продолжалась еще долго и на протяжении 19 столетия.

Помимо поступления книги на территорию Чехии из Венгрии и Вены, особенно большое значение имел третий путь «Мира в картинках» в Чехию, а именно из польского Вроцлава. Местный издатель поддерживал связи с немецкими Эндтерами. А когда Эндтеры утратили интерес к изданию «Мира в картинках», гравюры со вторым комплектом клише они продали типографу Вильгельму Б. Корну. Он же издал четырехязычный латинско-французско-немецко-польский «Мир в картинках» в 1805 и 1818 гг. В эпоху национального Возрождения второе издание этого «Мира в картинках» попало в руки Йозефа Хмеля, преподавателя гимназии в городе Градец-Кралове. Хмель так увлекся идеей предоставить данную книгу чешскому читателю, что он сам сделал новый перевод на чешский язык, а даже в необходимости издания книги убедил издателя Яна Гостивита Поспишила. Они купили у вроцлавского издателя типографское клише, а таким образом, в г. Градец-Кралове в 1833 году вышло в свет новое латинско-немецко-чешско-польско-французское издание. Благодаря продуманным стараниям издателей, которые привлекли многих подписчиков, *Orbis sensualium pictus* наконец стал доступным широкой чешской читательской общественности. В течение четырех месяцев было продано 5 300 экземпляров. Издатели Поспишилы издавали «Мир в картинках» также позднее, в г. Градец-Кралове, а потом также в Праге, однако уже без текста на польском языке.

Жизнеспособность «Мира в картинках» была великой, он проложил себе дорогу в среднюю школу, где его использовали как

чешско-немецкий учебник разговорной речи. Под названием «Мир в картинках на чешском и немецком языках» книга вышла в оформлении Франтишека Паточки, преподавателя реальной гимназии в г. Табор. Иллюстрации нарисовал Ян Костенец, преподаватель реальных школ в г. Пардубице. Книга была издана Л. Кобером в 1870 году в Праге. Паточкой сделаны сравнительно большие изменения, прежде всего он дополнил разделы, посвященные сельскохозяйственным машинам, железной дороге, фабрике и т. п. Это все свидетельствует о практическом назначении учебника: «...чтобы ученики получили знания из отраслей сельского хозяйства, промышленности, и также выучили правильные чешские названия приводимых предметов, и одновременно на основе полученных знаний выучили названия этих предметов и явлений также на немецком языке». Рисунки приводятся только там, где это необходимо для понимания текста.

Orbis pictus также является своеобразным документом, свидетельствующим о живых связях с югославянской культурой. Книга под названием «Свет у сликама» была издана Й. Бенешом в г. Чески-Брод в виде нового многоязычного учебника на сербском, чешском, немецком и французском языках. Издание не датировано, а латинский язык в нем отсутствует. Его основную цель объяснил переводчик на сербский язык Йован М. Попович в вводной части. Его основным желанием было, чтобы с помощью «Мира в картинках» сербы просто выучили чешский язык, а чехи – сербский. Поэтому в конце учебника он приводит поучение о произношении и ударении в чешском языке. Введение датируется 1913 годом. Издание, полностью готовое еще в 1914 г., однако во время Пер-

вой мировой войны было конфисковано, а допечатано и поставлено в Сербию оно было только после окончания войны. Эта версия «Мира в картинках», предназначенная для ознакомления и практического освоения двух славянских языков, по существу, завершила период использования «Мира в картинках» в Чехии в качестве учебника языков. Все последующие издания выходили в свет с целью предоставить читателям памятник культуры и источник для научных работ.

В 1929 году в Брно *Orbis pictus* был издан в виде 10-го тома большого издания Собранных сочинений Яна Амоса Коменского. Это было критическое издание, подготовленное в печать Гертвиком Ярником с обширной статьей, посвященной внешней истории произведения.

Ссылаясь на замысел Коменского использовать «Мир в картинках» в начальных классах в виде хрестоматии и учебного пособия по окружающему миру, любителям культурных памятников было предназначено чешское однопольное издание «Мира в картинках» 1941 года. Его целью было не только вспомнить и почтить память Я. А. Коменского по случаю 270-й годовщины его смерти, но также оценить работу деятелей эпохи национального Возрождения Йозефа Хмеля и Яна Гостивита Поспишила. Чешский текст в переводе Хмеля отредактировал и частично модернизировал Ф. Оберфальцер. С вводным словом Й. Гендриха его издал Ф. Борови в Праге. Благодаря графическому оформлению Ф. Музыки и удачному использованию старых клише, приобретенных Й. Г. Поспишилом в Вроцлаве, была создана книга достойно представляющая чешскую народную культуру, а в период нацистской оккупации укрепляющая чувство национального достоинства.

Достаточно распространенным в Чехии было также юбилейное издание по случаю 350-й годовщины рождения Коменского, изданное Ф. Стрнадом в 1942 году в Праге-Виноградах в виде 8-го тома серии «Розовая поляна» под редакцией Антонина Доланского. В данном издании были тексты на латинском, немецком и чешском языках.

Фотолитографский перевод четырехязычного левочского издания 1685 года представляет собой юбилейное издание Государственного педагогического издательства в Праге, вышедшее в свет в 1958 году как первое, а в 1979 году как второе неизменное издание. Книга дополнена квалифицированным послесловием Йиржины Попеловой.

В издательстве Чехословацкой академии наук в 1970 году был издан двуязычный латинско-немецкий «Мир чувственных вещей в картинках», в виде составной части научного издания «Трудов Яна Амоса Коменского 17». Это критическое издание реализовалось благодаря стараниям издателя Яромира Червенки (латинский текст) и Станислава Кралика (немецкий текст), которые исходили из нюрнбергского издания 1659 и 1662 гг. Послесловие к данному изданию написала Марта Бечкова.

Предлагаемое нами нетрадиционное избранное из произведения Коменского «Мир чувственных вещей в картинках» хочет приблизить современникам наследие автора. Поэтому избранные главы касаются прежде всего мира действий человека. Значит, из произведения были избраны те части, которые наиболее четко показывают отдельные виды человеческой деятельности, или же ее материальные или духовные результаты. Нам хотелось бы обратить внимание на динамичность «Мира в картинках», а также

на то, как точно и сжато Коменский сумел постигнуть существенные признаки отдельных видов деятельности. Тогда как первая часть «Мира в картинках» потеряла часть своей актуальности благодаря изменениям, связанным с развитием человеческого познания, то главы, в которых рассматривается мир человеческого труда, являются свежими интересными документами об образе жизни и стараниях людей в те времена, когда жил автор, или же еще в более давних веках.

Надежда Квиткова

Использованная литература

- ČAPKOVÁ, D.: Dílo Komenského a myšlení 17. století. (Труды Коменского и мышление 17 века). *Filozofický časopis*, roč. XXXV, č. 6, s. 941-949.
- ČAPKOVÁ, D.: Některé základní principy pedagogického myšlení Komenského. (Некоторые основные принципы педагогического мышления Коменского). *Rozpravy ČSAV* (XXXVII), Praha 1977.
- ČAPKOVÁ, D.: Vzdělávání malých dětí v pojetí univerzálního celoživotního vzdělávání v díle J. A. Komenského. (Обучение малых детей в понимании универсального пожизненного образования в произведениях Я. А. Коменского). Praha Univerzita 17. listopadu 1971.
- HÁDEK, K.: Komunikativní vztahy jako interpretační hledisko při klasifikaci jazykových jevů. (Коммуникативные отношения с точки зрения интерпретации классификации языковых явлений). In *AUPO, Philologica* 55, 1987, s. 91-95.
- JARNÍK, H.: Předmluva k vydání 10. sv. *Veškerých spisů Jana Amose Komenského*. (Предисловие к 10-му тому Собранных сочинений Яна Амоса Коменского). Brno 1929.
- PATOČKA, JAN: *Filozofické základy Komenského pedagogiky*. (Философские основы педагогики Коменского). In: *Komeniologické studie I* Praha: OIKOYMENH 1997, s. 164-231.
- *Otázky současné komeniologie*. (Вопросы современного коменоведения). Praha Academia 1981.
- POPELOVÁ, J.: Epilog. (Эпилог). In: *Orbis sensualium pictus*. SPN Praha 1979.
- ŠKARKA, A.: Jan Ámos Komenský. (Ян Амос Коменский). In: *Dějiny české literatury I. Starší česká literatura*. Praha 1959, s. 412-454.
- VESELÝ, J.: *Komenský jako předchůdce současné teorie vyučování cizím jazykům*. (Коменский – предшественник современной теории обучения иностранным языкам). In: *Jan Amos Komenský. Příspěvky z komeniologické konference pořádané Pedagogickou fakultou v Hradci Králové ve dnech 8.-11. října 1970* (Ян Амос Коменский. Доклады к научной конференции, организованной Педагогическим факультетом в г. Градец-Кралове 8 – 11 октября 1970 г.), SPN Praha 1972, s. 51-54.
- *Vybrané spisy Jana Amose Komenského. Svazek IV. Výbor z obecné porady o nápravě věcí lidských a z věcného pansofického slovníku*. (Úvod J. Červenky s. 16-53). (Избранные произведения Яна Амоса Коменского. Том IV. Избранные главы из Всеобщего совета об исправлении дел человеческих и Пансофического словаря. – Вступительное слово Я. Червенки стр. 16-53). SPN Praha 1966
- FLOSS, P.: *J. A. Komenský a vědy o přírodě a člověku*. (Я. А. Коменский и науки о природе и человеке). *Krajský pedagogický ústav Olomouc* 1983.

Примечание издателя

Избранное из произведения «Мир чувственных вещей в картинках», тематически направленное на мир человеческой деятельности – в целом 60 глав – было издано в 1991 году в виде первого издания в издательстве Trizonia. Однако к печати оно готовилось еще до политических изменений в 1989 г., первоначально для Государственного педагогического издательства (ГПИ) с целью использовать его в качестве дополнительного материала при обучении иностранным языкам. Естественно, интерес к латинскому языку тогда был очень низким, поэтому к печати готовилось только издание на четырех живых языках: т. е. чешском, немецком, английском и русском. Отредактированный для печати текст однако в период организационных изменений не имел никаких шансов на скорое издание в ГПИ, а поэтому его предоставили частному издателю.

Новая редакция расширенного издания в издательстве «Махарт» (Machart) была дополнена за счет первоначального латинского текста Я. А. Коменского из нюрнбергского издания, который был опубликован в критическом издании в 1970 году в издательстве ACADEMIA. Далее были дополнены главы, характеризующие идейные воззрения их автора (Бог, Мир, Чувства, Добродетели и Религия). Новым является также графическое оформление книги. Исходный латинский текст приводится самостоятельно над соответствующими рисунками. Переводы на иностранные языки руководствуются тем, чтобы по возможности больше соответствовать современному живому языку.

Поэтому довольно часто чешский текст, в частности, порядком слов, отличается от первоначального латинского источника и первоначальных переводов на чешский язык. По сравнению с латинской версией реже встречаются деепричастные

обороты и придаточные относительные предложения. В некоторых случаях с целью более точного выражения значения нужно было повторить подлежащее или выразить его с помощью существительного, а не только местоимения. Лишь в единичных случаях был текст сокращен, чтобы был более понятным сегодняшнему читателю.

К основной чешской версии присоединены переводы того же текста на современные живые языки. Поскольку соотношение современных языков друг к другу несколько иное, чем в период создания «Мира в картинках» было их отношение к латинскому языку, представляющему тогда определенный идеал и эталон, более целесообразным считаем опубликовать на каждом языке полный текст без первоначального членения.

Хотя предлагаемый сегодня читателям материал, по всей вероятности, уже не будет использоваться в виде основного языкового учебника, нам хотелось бы, чтобы ему удалось вызвать больший интерес к изучению языков и чтобы он нашел свое применение как хрестоматия дополнительных текстов, расширяющих знания о том, что в течение трех с половиной столетий изменилось в познании мира и повествовании о нем.

Иллюстрации к настоящему изданию хотят напомнить о трех разных изданиях книги. Крупные картинки перепечатаны со старых клише, опубликованных в изданиях Г. Поспишила и Я. Поспишила, использованных в успешном чешском одноязычном издании 1941 года. Маленькие рисунки, находящиеся рядом, происходят из нюрнбергского и левочского издания. Различия между ними состоит прежде всего в том, что раньше в типографии использовали прямо клише, зато в настоящее время используется их фотографическое изображение в том виде, который соответствует новому формату книги.

✻(Johannes Amos Comenius).✻

ORBIS
SENSUALIUM
PICTUS

✻(Jan Amos Komenský).✻

JOH. AMOS COMMENII,
**ORBIS SEN-
SUALIUM PICTUS.**

Hoc est,

**Omnium fundamentalium in Mundo Re-
rum & in Vitâ Actionum**

Pictura & Nomenclatura.

Die sichtbare Welt /

Das ist /

**Aller vornehmsten Welt-Dinge und Le-
bens-Berichtungen**

Vorbildung und Benahmung.

NORIBERGÆ,
Typis & Sumptibus MICHAELIS ENDTERI.
Anno Salutis etc etc LVIII.

Přetisk titulní strany prvního vydání z roku 1658 / Nachdruck der Titelseite der ersten Herausgabe von 1658 / Reprint of the title page of 1658 / Перевод заглавной страницы первого издания 1658 г.

Praefatio ad lectorem

Ruditatis antidotum eruditio est, quâ in scholis ingenia imbui debent: sed ita, ut eruditio vera, ut plena, ut lucida, ut solida sit. Vera erit, si non nisi utilia vitae docentur et discuntur, ne postmodum queritandi occasio sit: Necessaria ignoramus, quia non necessaria didicimus. Plena, si expoliatur mens ad sapientiam, lingua ad eloquentiam, manus ad actiones vitae solerter obeundas: hoc erit SAL illud vitae, sapere, agere, loqui. Lucida erit, ac per id firma et solida, si quicquid docetur et discitur, non obscurum sit aut confusum, sed clarum, distinctum, articulatum, tanquam digiti manuum. Hujus rei fundamentum est, ut sensuality rectè praesententur sensibus, ne capi non possint. Dico et altâ voce repeto, postremum hoc reliquorum omnium esse fundamentum: quia nec agere nec loqui sapienter possumus, nisi prius omnia, quae agenda sunt et de quibus loquendum est, rectè intelligamus. In intellectu autem nihil est, nisi prius fuerit in sensu. Sensus ergò circa rerum differentias rectè percipiendas gnaviter exercere erit toti sapientiae totique sapienti eloquentiae omnibusque prudentibus vitae actionibus fundamenta ponere. Quod quia vulgò in scholis negligitur discipulisque discenda objiciuntur nec intellecta nec sensibus rectè praesentata, fit, ut docendi et discendi labor molestè procedat exiguumque ferat fructum.

En igitur novum scholis subsidium: Omnium fundamentalium in mundo rerum et in vitâ actionum pictura et nomenclatura! Quam ut vestris cum discipulis pertransire libenter ne gravemini, boni magistri, quid inde boni veniat exspectandum, paucis explicabo.

Libellus est, ut videtis, haut magnae molis, mundi tamen totius et totius linguae brevium, plenus picturis, nomenclaturis rerumque descriptionibus.

1. Picturae sunt rerum omnium visibilibus (ad quas et invisibiles suo modo reducuntur) totius mundi ico-

nes, idque ipso rerum ordine, quo in Januâ lingvarum descriptae sunt; atque plenitudine eâ, ut nihil adeò necessarium et cardinale omittatur.

2. Nomenclaturae sunt suae cuique picturae superpositae inscriptiones seu tituli, rem totam generali suo experimentes vocabulo.

3. Descriptiones sunt partium picturae explicationes, propriis suis appellationibus ita expressae, ut cuius picturae membro et appellationi ejus eadem addita cifra, quae ad se invicem spectent, perpetuò ostendat.

Qui talis libellus, tali hoc apparatu, serviet, spero: Primum ad alliciendum huc ingenia, ne sibi crucem in scholâ imaginentur, sed delicias. Notum enim est pueros (ab ipsâ propemodum infantia) picturis delectari oculosque his spectaculis libenter pascere. Obtinuisse autem, ut à sapientiae hortulis terriculamenta tollantur, magnum operae pretium erit.

Secundò serviet libellus idem excitandae, rebus affigendae et semper magis magisque exacuendae attentioni; quod et ipsum magnum est. Sensus enim (aetatae primae duces potissimi, quippe ubi mens ad abstractam rerum contemplationem nondum se elevat) objecta sua semper quaerunt, absentibus illis hebescent taedioque sui huc illuc se vertunt; praesentibus autem objectis suis hilarescunt, vivescunt et se illis affigi, donec res satis perspecta sit, libenter patiuntur. Libellus ergò hic ingenii (vagus praesertim) captivandis et ad altiora studia praeparandis bonam navabit operam.

Unde tertium sequetur bonum, ut huc allecti et hâc cum attentione traducti pueri rerum in mundo primariorum notitiâ per lusum et jocum instruantur. Verbo, Vestibulo et Januae Lingvarum amoenius tractandis libellus hic serviet, quò etiam primariò destinatur.

Si tamen vernaculis etiam lingvis eum placeat concinnari, alia tria de se promittit bona.

1. Literarum lectioni facilius quàm hactenus addiscendae stratagema suppeditabit: praesertim eidem praemisso alphabeto symbolico, literarum nempe singularum characteribus cum appictâ animalis istius, cujus vocem litera illa imitatum it, imagine. Ex ipsâ

quippe animalis inspectione vim characteris cujusque recordabitur facile alphabetarius tiro: donec usu firmata imaginatio promptè omnia suppeditet. Lustrato deinde primariarum etiam syllabarum abaco (quem tamen huic libello adjici non opus videbatur) venire poterit ad lustramen picturarum et superimpositarum inscriptio-num. Ubi rursum ipsa rei depictae inspectio, rei nomen suggerens, quomodo picturae titulus legendus sit, monebit. Transitoque sic libro toto, per solos picturarum titulos, lectio non addisci non poterit: et quidem (quod notandum) nullâ adhibitâ vulgari prolixâ syllabizatione, permolestâ illa ingeniorum torturâ, quae hâc methodo declinari poterit tota. Iterata enim libelli lectio per ipsas pleniore et picturis subjectas rerum descriptiones habitum legendi penitus absolvere poterit.

2. Serviet idem libellus, vernaculis in scholis vernaculè tractatus, ediscendae linguae vernaculae toti et à fundamento: quoniam per praedictas rerum descriptiones linguae totius voces et phrases suis aptè locis digestae reperiuntur. Et addi posset ad calcem brevis grammatica vernacula, sermonem jam intellectum in suas partes perspicuè resolvens, vocum singularum flexiones ostendens, conjunctas autem sub regulas certas reducens.

3. Inde novum emergit commodum, ut ea ipsa versio vernacula linguae Latinae promptius svaviusque ad-discendae serviat: ut in hâc editione videre est, libello toto ita translato, ut verbum verbo è regione respondeat ubique sitque idem per omnia liber, bino duntaxat idio-mate, ut homo veste indutus duplici. Possentque in fine adjici quaedam etiam observationes et monita, de iis solis, in quibus Latinae linguae consuetudo à vernacula recedit. Nam ubi nihil receditur, nihil moneri opus est.

Caeterum, quia prima discentium pensa pauca et simplicia esse oportet: primum hunc tirocinii autoptici

libellum non nisi rudimentis implevimus, rerum scilicet et verborum cardinibus, ceu totius mundi et totius linguae totiusque nostri circa res intellectus basibus. Perfectior rerum descriptio et plenior linguae cognitio mentisque lumen splendidius si quaeruntur (ut debent), reperiuntur alibi, quò jam per hanc nostram sensualium encyclopaediola non difficilis erit transitus.

De amoeniore libelli hujus usu monendum aliquid restat.

1. Detur pueris in manûs ad oblectandum se pro lubitu figurarum spectaculo easque sibi reddendum quàm familiarissimas, etiam domi, antequam scholam mittantur.

2. Tum examinandi subinde (praesertim in scholâ jam), quid hoc, quid illud sit et dicatur: ut nihil videant, quod nesciant nominare, et nihil nominent, quod nesciant ostendere.

3. Ostendantur verò illis res nominatae non tantum in picturâ, sed et in seipsis, exempli gratiâ membra corporis, vestes, libri, domus et utensilia etc.

4. Permittatur etiam illis picturas manu imitari, si volunt; imò ut velint, incitandi sunt: primò ad acuendam sic quoque attentionem in res, tum ad observandam partium ad se invicem proportionem, denique ad exercendum manûs agilitatem, quae res ad multa utilis est.

5. Si quae res, quarum hic mentio fit, oculis praesentari non potest, valdè fuerit è re discipulis ea per se offerri: nempe colores, sapes, quae hic atramento depingi non poterant. Quo nomine optandum esset, in qualibet illustri scholâ res raras et domi non obvias asservari paratas, ut quoties discipulis verba de iis facienda sunt, simul exhiberi queant.

Ita demum schola haec verè esset schola sensualium, scholae intellectualis praeludium. Satis autem; veniamus in rem ipsam!

Předmluva ke čtenáři

Lékem proti nevědomosti je vzdělání, které se má ve škole mladým myslím dostávat; avšak tak, aby vzdělání bylo pravé, plné, jasné a trvalé. Pravé bude, jestliže se bude učit a vyučovat jen tomu, co je v životě užitečné, aby později nebylo důvodem k nářku: Potřebné neznáme, protože jsme se potřebnému nenaučili. Plné bude, jestliže se rozum přivede k moudrosti, jazyk k výmluvnosti, ruce k činnostem, které máme v životě konat; to bude známá sůl života: moudrým být, moudře jednat a mluvit. Jasné bude, a tím i pevné a trvalé, jestliže všechno, čemu vyučujeme a učíme se, nebude temné nebo zmatené, ale zřetelné, uspořádané a rozčleněné jako prsty na rukou. Hlavní při tom je předkládat věci smyslům vnímatelné nejdříve smyslům, aby mohly být pochopeny. Pravím a důrazně opakuji, že to poslední je základem všeho. Neboť nemůžeme ani jednat, ani mluvit moudře, jestliže dříve neporozumíme správně všemu, co máme činit nebo o čem máme mluvit. V rozumu pak nic není, co nebylo dříve ve smyslech. Pilně cvičit smysly ve správném chápání rozdílů mezi věcmi znamená klást základy veškeré moudrosti, vši moudré výmluvnosti a všem moudrým úkonům v životě. Poně-vadž se na to obyčejně ve škole nedbá a žákům se předkládají k učení věci rozumem nepochopené a smyslům řádně nepředstavené, stává se, že práce učitelů a žáků jde obtížně a dává nepatrný užitek.

Hle, zde je nová pomůcka pro školy! Zobrazení a pojmenování všech hlavních věcí na světě a všech činností v životě. Abyste ji, milí učitelé, bez obtíží se svými žáky probírali, stručně vyložím, co dobrého lze od ní očekávat.

Knížka, jak vidíte, není velká, avšak obsahuje stručné shrnutí o celém světě a vše podstatné z celého jazyka, je plná obrázků, pojmenování a popisů.

1. Obrázky podávají vyobrazení všech věcí viditelných (a k nim se uvádějí i věci neviditelné) z celého

světa a v témž pořadí, v jakém byly vyloženy v Bráně jazyků, a s tou úplností, že se nevypouští nic, co je nezbytné a podstatné.

2. Jako pojmenování jsou uvedeny nad každým obrázkem nadpisy neboli tituly, které vyjadřují celý obsah souborným slovem.

3. Popisy podávají výklad věcí na obrázku, jsou vyjádřeny příslušnými názvy tak, že ke každému předmětu na obrázku a k jeho názvu v textu je připojena táž číslice, aby ukazovala, co k sobě navzájem patří.

Tato knížka v takovéto úpravě bude, doufám, sloužit: Za prvé k přivábení zájmu dětí, aby si nepředstavovaly ve škole nějaké trápení, ale potěšení. Neboť je známo, že chlapci od nejtělejšího věku mají zálibu v obrázcích a rádi si je prohlížejí. Dosáhneme-li, že ze zahrádek moudrosti budou vypuzeni strašáci, bude to veliký zisk.

Za druhé bude tato knížka sloužit k vyvolávání, upoutávání a stále většímu bystření pozornosti. To samo o sobě je důležité. Smysly totiž (v mladém věku nejdůležitější činitelé, neboť rozum ještě k přemýšlení o abstraktních věcech nedospěl) vždy hledají vhodné podněty, nemají-li jich, ochabují a teskně těkají sem a tam, mají-li vhodné podněty, veselí se, ožívují a rády se k nim upoutávají, dokud věc dostatečně neprozkoumají. Proto tato knížka bude pomáhat k ukáznění hochů (zejména těkavějších) a k jejich přípravě pro další studium.

Z toho vyplyne třetí výhoda, že hoši k této knížce přivábeni a přivedeni k pozorování hravě a zábavně získají vědomosti o nejdůležitějších věcech na světě. Zkrátka, tato knížka poslouží k příjemnějšímu probírání Vestibularia a Brány jazyků, k tomu je primárně určena.

Uzná-li se za vhodné upravit ji ještě pro mateřské jazyky, slibuje tři jiné dobré věci.

1. Podává způsob, jak děti snáze naučit číst, než tomu bylo dosud: pomocí vpředu uvedené symbolické abecedy v podobě obrázků, to jest prostřednictvím znaku pro písmeno a přimalovaného obrázku živočicha, jehož hlasu se podobá zvuk naproti postaveného písmene-

na. Již z pouhého pohledu na živočicha si žák začátečník snadno vzpomene na platnost každého písmena, až k tomu mysl přivykne a návyk se upevní, snadno ty věci dojdou k rozumu. Jestliže si také prohlédneme tabulku nejdůležitějších slabik (kterou jsme však nepovažovali za potřebné k této knížce připojit), může se přistoupit k prohlížení obrázků a nad nimi uvedených nadpisů. A tu zase sám pohled na namalovanou věc napoví jméno věci, připomene, jak má být čten název obrázku. A když se celá kniha tímto způsobem, přes názvy obrázků probere, nemůže se stát, aby se žák nenaučil číst; a třeba připomenout, bez všeho toho běžného dlouhého slabikování, toho obtížného trápení myslí, jemuž se lze touto metodou zcela vyhnout. Opakované čtení knížky i s obsáhlejšími popisy, které jsou pod obrázky, zdokonalí dovednost čtení.

2. Bude-li se tato knížka v národních školách mateřským jazykem probírat, poslouží k tomu, aby se žák tomuto jazyku zcela a od základu naučil, protože ve výše uvedených výkladech jsou vhodně uspořádané slova a vazby z celého jazyka. A je možné také na konec připojit krátkou gramatiku mateřského jazyka, která by zřetelně rozebírala již pochopený jazyk, která by ukazovala, jak se mají slova ohýbat a uváděla pravidla užívaná při spojování slov.

3. Z toho vyplývá nový užitek, aby totiž překlad do řeči mateřské posloužil k snazšímu a příjemnějšímu osvojení jazyka latinského, jako je možno vidět i v tomto vydání, ve kterém je celá knížka tak přeložená, že je uvedeno všude slovo proti slovu a k sobě tak patří, že tato kniha je jedna o všem, ale v různých jazycích, podobně jako by jeden a týž člověk byl oděn v různých šatech. A na konci by mohl být připojen přehled a připomínky z hlediska toho, v čem se jazyk latinský liší od jazyka mateřského. Neboť kde není žádný rozdíl, žádných připomínek není zapotřebí.

Poněvadž první lekce mají být prosté a jednoduché, zařadili jsme do této knížky počátečního učení pouze věci základní a dětskému rozumu pochopitelné a stěžejní slova, na jejichž znalosti záleží poznání celého světa, celého jazyka a všech věcí. Jestliže někdo hledá dokonalejší popis věci a úplnější znalosti jazyka a jasnější osvětlení myslí (což mu dlužíme), nalezne to jinde, kam se snadno dostane prostřednictvím této naší smyslům dostupné encyklopedie.

Zbývá ještě něco připomenout k příjemnému užívání této knížky:

1. Dávejte ji chlapcům do rukou, aby se podle libosti dívali na obrázky a co nejvíce se s nimi seznamovali ještě doma, dříve než půjdou do školy.

2. Potom se jich často ptejte (zvláště už ve škole), co to a ono je a jak se to nazývá, aby nic neviděli, co by nedovedli pojmenovat, a aby nic nejmenovali, co by nedovedli ukázat.

3. Pojmenované věci jim ukazujte nejen na obrázcích, ale také ve skutečnosti, například tělesné údy, oděv, knihy, dům, domácí náčiní atd.

4. Dovolujte jim také napodobovat obrázky vlastní rukou, chtějí-li, ba povzbuzujte je, aby chtěli; za prvé aby i tak se zbystřovala pozornost vůči věcem, za druhé aby si uvědomovali vzájemný poměr částí, a konečně aby si cvičili zručnost ruky, která je mnohonásobně užitečná.

5. Jestliže se některé věci, o nichž se tu zmiňujeme, nedají předložit zraku, bude velmi užitečné předvést je žákům přímo; na příklad barvy nebo chuti, které se tu nedaly zobrazit tiskařskou černí. Z toho důvodu by bylo žádoucí mít v každé významnější škole sbírky věcí vzácných a doma se nevyskytujících, aby se mohly žákům zároveň ukázat, kdykoli se jim má o nich vykládat. Pak teprve by byla tato škola opravdovou školou světa smyslového, předehrou školy světa rozumového. Ale už dosti, přikročme k věci.

Vorwort an den Leser

Eine Arznei gegen die Unwissenheit ist die Bildung, die die Sinne der Jugend in der Schule erhalten sollen; aber so, dass die Bildung wahr, vollständig, klar und von Dauer ist. Wahr wird sie sein, wenn man nur das lernen und lehren wird, was im Leben nützlich ist, damit es später keinen Grund zum Klagen gibt: das Nützliche kennen wir nicht, weil wir nichts Nützliches gelernt haben. Vollständig wird sie sein, wenn man den Verstand zur Klugheit führt, die Zunge zur Sprachgewandtheit, die Hände zu Tätigkeiten, die wir im Leben tun sollen; das wird das bekannte Salz des Lebens sein: klug sein, klug handeln und reden. Klar und damit auch fest und von Dauer wird sie sein, wenn alles, was wir lehren und lernen, nicht dunkel und verworren, sondern deutlich, geordnet und gegliedert ist wie die Finger an den Händen. Die Hauptsache dabei ist, die durch die Sinne wahrnehmbaren Dinge zuerst den Sinnen vorzulegen, damit sie begriffen werden können. Ich sage und wiederhole nachdrücklich, dass Letzteres die Grundlage von allem ist. Denn wir können weder handeln noch klug sprechen, wenn wir nicht zuerst alles richtig verstehen, was wir tun oder wovon wir sprechen sollen. Im Verstand ist dann nichts, was vorher nicht in den Sinnen war. Die Sinne im richtigen Verstehen der Unterschiede zwischen den Dingen zu üben, bedeutet, die Grundlage aller Klugheit, aller klugen Beredsamkeit und aller klugen Handlungen im Leben zu schaffen. Weil man in der Schule gewöhnlich nicht darauf achtet und den Schülern dem Verstand unfassbare und den Sinnen unvorstellbare Dinge zum Lernen vorlegt, kommt es vor, dass die Arbeit im Unterricht und das Lernen mühsam vorangehen und einen geringen Nutzen bringen.

Seht, hier ist ein neues Hilfsmittel für die Schulen! Die Abbildung und Benennung aller wichtigen Dinge auf der Welt und aller Tätigkeiten im Leben. Damit Sie

es, liebe Lehrer, mit Ihren Schülern ohne Schwierigkeiten durchnehmen können, werde ich kurz darlegen, was man von ihm Gutes erwarten kann.

Das Büchlein ist, wie Sie sehen, nicht groß, aber es enthält eine kurze Zusammenfassung über die ganze Welt und alles Wesentliche aus der ganzen Sprache, es ist voll von Bildern, Benennungen und Beschreibungen.

1. Die Bilder stellen die Abbildungen aller sichtbaren Dinge aus der ganzen Welt dar (und bei ihnen werden auch unsichtbare Dinge angeführt) in der Reihenfolge, in der sie in „Janua linguarum“ dargelegt wurden, und mit einer Vollständigkeit, dass nichts ausgelassen wird, was unerlässlich und wesentlich ist.

2. Als Benennungen sind über jedem Bild Überschriften oder Titel angeführt, die den ganzen Inhalt mit einem umfassenden Wort ausdrücken.

3. Die Beschreibungen erklären die Dinge auf dem Bild, sie sind mit entsprechenden Benennungen gekennzeichnet, und zwar so, dass zu jedem Gegenstand auf dem Bild und zu seiner Benennung im Text die gleiche Zahl hinzugefügt ist, um zu zeigen, was zusammengehört.

Dieses Büchlein wird, so hoffe ich, in dieser Form dienen: Erstens soll es das Interesse der Kinder wecken, damit sie in der Schule nicht irgendeine Qual, sondern ein Vergnügen sehen. Denn es ist bekannt, dass die Jungen vom frühesten Alter an eine Vorliebe für Bilder haben und sie gern anschauen. Wenn wir erreichen, dass aus diesen Gärtchen der Klugheit die Scheuchen vertrieben werden, wird es ein großer Gewinn sein.

Zweitens wird dieses Büchlein dazu dienen, die Aufmerksamkeit zu wecken, zu fesseln und immer mehr zu schärfen. Das allein ist wichtig. Die Sinne (in jungen Jahren die wichtigsten Faktoren, weil der Verstand abstrakte Dinge noch nicht zu erfassen vermag) suchen immer geeignete Impulse, und wenn sie sie nicht haben, erlahmen sie und schweifen traurig umher, haben sie geeignete Impulse, sind sie vergnügt, leben auf und heften sich an sie, bis sie das Ding genügend erforscht

haben. Deshalb wird dieses Büchlein helfen, die (vor allem unsteten) Jungen zu disziplinieren und sie für das weitere Studium vorzubereiten.

Daraus ergibt sich der dritte Vorteil, dass die Jungen zur Beobachtung angelockt und herangeführt, spielend und unterhaltsam Kenntnisse von den wichtigsten Sachen in der Welt gewinnen. Kurz, dieses Büchlein dient dazu, „Vestibularium“ und „Janua linguarum“ angenehmer durchzunehmen, dazu ist es primär bestimmt.

Wenn man es für angebracht hält, es auch für die Muttersprachen zu bearbeiten, verspricht es drei andere gute Dinge.

1. Anders, leichter als bisher, bringt es den Kindern das Lesen bei: mittels eines vorn angeführten symbolischen Alphabets in Form von Bildern, das heißt mittels eines Zeichens für einen Buchstaben und eines hinzugefügten Bildes des Lebewesens, dessen Stimme der Laut des gegenüberstehenden Buchstaben ähnlich ist. Schon beim bloßen Anblick des Lebewesens wird sich der Anfänger leicht an die Gültigkeit eines jeden Buchstaben erinnern, wenn der Sinn sich daran gewöhnt und die Gewohnheit sich festigt, werden die Dinge vom Verstand leicht erfasst.

Wenn wir uns auch die Tabelle der wichtigsten Silben durchsehen (wir hielten es nicht für notwendig, sie diesem Büchlein hinzuzufügen), kann man daran gehen, sich die Bilder und die über ihnen angeführten Überschriften anzuschauen. Und hier sagt uns wieder allein der Anblick des gemalten Dinges den Namen des Dinges, erinnert uns daran, wie die Bezeichnung des Bildes gelesen werden soll. Und wenn das ganze Buch auf diese Art und Weise, über die Bezeichnungen der Bilder, durchgenommen wird, kann es nicht vorkommen, dass der Schüler nicht lesen lernt; wohlbemerkt ohne all das übliche lange Buchstabieren, ohne diese schwierige Sinnesquälerei, die man mit dieser Methode ganz vermeiden kann. Das wiederholte Lesen des Buches, auch mit den Beschreibungen unter den Bildern, vervollkommnet die Lesefertigkeit.

2. Wenn man dieses Büchlein in den Volksschulen in der Muttersprache durchnimmt, wird es dazu dienen, dass der Schüler diese Sprache vollkommen und von Grund auf lernt, weil in den oben angeführten Erläuterungen die Wörter und Wendungen der ganzen Sprache in geeigneter Weise angeordnet sind. Und man kann schließlich auch eine kurze Grammatik der Muttersprache anfügen, die die bereits begriffene Sprache deutlich analysieren würde, die zeigen würde, wie die Wörter gebeugt werden sollen, und die die bei der Wortverbindung angewendeten Regeln anführen würde.

3. Daraus ergibt sich ein neuer Nutzen, dass nämlich die Übersetzung in die Muttersprache einer leichteren und angenehmeren Aneignung der lateinischen Sprache dienen soll, wie auch aus dieser Herausgabe zu ersehen ist, in der das ganze Buch so übersetzt ist, dass überall Wort gegenüber Wort angeführt ist und die so zueinander gehören, dass dieses Buch in allem gleich ist, aber in verschiedenen Sprachen, ähnlich, als ob ein und derselbe Mensch in verschiedene Kleider gekleidet wäre. Und am Ende könnten eine Übersicht und Bemerkungen unter dem Gesichtspunkt angefügt werden, worin sich die lateinische Sprache von der Muttersprache unterscheidet. Denn wo kein Unterschied besteht, sind keine Bemerkungen nötig.

Weil die ersten Lektionen einfach sein sollen, haben wir in dieses Büchlein für das anfängliche Lernen nur grundlegende und dem kindlichen Verstand begreifliche Dinge und nur die wichtigsten Wörter aufgenommen, von deren Kenntnis die Erkenntnis der ganzen Welt, der ganzen Sprache und aller Dinge abhängt. Wenn jemand eine vollkommenere Beschreibung der Dinge und vollständigeres Kenntnis der Sprache und klarere Erleuchtung des Geistes braucht (was wir ihm schuldig sind), findet er es anderswo, wohin er leicht mittels dieser unseren Sinnen zugänglichen Enzyklopädie gelangt.

Zur angenehmen Nutzung dieses Büchleins bleibt noch hinzuzufügen:

1. Geben Sie es den Jungen in die Hände, damit sie sich nach Belieben die Bilder anschauen und sich mit ihnen schon zu Hause möglichst gut bekanntmachen, noch bevor sie in die Schule gehen.

2. Dann fragen Sie sie oft (besonders schon in der Schule), was dies und jenes ist und wie es heißt, damit sie nichts sehen, was sie nicht benennen können, und damit sie nichts nennen, was sie nicht zeigen können.

3. Zeigen Sie ihnen die benannten Dinge nicht nur auf den Bildern, sondern auch in der Wirklichkeit, zum Beispiel die Körperteile, Bekleidung, Bücher, das Haus, Hausgeräte usw.

4. Gestatten Sie ihnen, wenn sie wollen, die Bilder auch mit eigener Hand nachzumalen, ja, spornen Sie sie an, damit sie es wollen; erstens damit auch so die Aufmerksamkeit gegenüber den Dingen geschärft

wird, zweitens, damit sie sich des gegenseitigen Verhältnisses der Teile bewusst werden, und schließlich damit sie die Geschicklichkeit der Hand üben, die vielfach nützlich ist.

5. Wenn man einige hier erwähnte Dinge dem Auge nicht vorlegen kann, wird es sehr nützlich sein, sie den Schülern direkt vorzuführen, zum Beispiel die Farben oder Geschmäcke, die man hier nicht mit Druckschwärze darstellen konnte. Aus diesem Grund wäre es wünschenswert, in jeder bedeutenderen Schule Sammlungen seltener und zu Hause nicht vorkommender Dinge aufzubewahren, damit man sie den Schülern zugleich zeigen kann, immer wenn sie erklärt werden sollen. Dann erst wäre diese Schule eine echte Schule der sinnlichen Welt, ein Vorspiel der Schule der Verstandeswelt. Aber schon genug, machen wir uns an die Arbeit.

To the reader

Education is a remedy for ignorance. It should therefore be administered to the minds of young people at school in its true, full, clear and solid form. Education is considered to be true if only what is beneficial to one's life is taught, in order that all later lamentation may be precluded for our ignorance of the necessary things, because we have not been taught them. Education is considered to be full if the pupil's mind is brought to wisdom, the tongue to eloquence, and the hands to the activities that they are expected to perform in life. This is the well-known grace of one's life, viz. to be wise and to act and speak wisely. Education is considered to be clear, thus also firm and solid, if all that is taught and learned is free from obscurity or confusion, clearly ordered, distinct and articulate, like the fingers of one's hand. The main thing is for sensual objects to be rightly presented to the senses first in order that they may be made comprehensible. I insist and emphasize that the latter principle is the basis of everything. For one can neither act nor speak wisely unless one understands rightly all that one is to do or speak about. Now, there is nothing in our understanding that has not passed through our senses. Exercising our senses in correct perception of differences between things means laying the foundations for all wisdom, all wise discourse and all wise acts in life. Since this is commonly neglected in schools, pupils are presented things that have not been properly introduced to the senses and are thus incomprehensible to them; it so happens that the process of instruction and learning poses problems and affords little benefit.

The schools have therefore been provided with a new aid, which visualizes and denominates all the main things in the world and all the activities of human life. In order that you, dear school-teachers, may use this aid freely, I will explain briefly what good it can be expected to bring.

The book, as you can see, is of no great bulk, but it contains a brief summary of everything substantial in the world and the whole language. It contains a richness of pictures, denominations and descriptions.

1. The pictures are representations of all the visible things (with invisible things also mentioned) of the whole world in the order in which they are presented to the learner in the Gate to Languages and with such completeness that nothing that is essential and necessary is omitted.

2. As its denomination, each picture is provided with an inscription summarizing the whole content in a general, all encompassing word.

3. The descriptions comment on the things visualized in the pictures, which are thus given their own proper denominations. Each of these denominations is assigned the same number as the respective thing represented, which indicates the mutual bond between the image and the denomination.

The layout and the arrangement of the booklet is sure, firstly to attract the pupils' interest, so that they will stop looking at school as torment, but a kind of pleasure. For it is well-known that boys, including those in their early childhood, delight in pictures and are willing to please their eyes with these sights. If we succeed in turning the scarecrows out of the gardens of wisdom, it will be very well worth the pains.

The book will also be used to stir up and to sharpen the pupils' attention. Because man's senses (as the leading factors in the process of cognition in childhood, the mind not having so far developed so as to be able to handle abstract notions) always seek suitable stimuli, and unless they find them, they weaken and tend to woolgather; whereas if they manage to find suitable stimuli, they grow merry, revive, and they willingly allow themselves to be attracted until they have thoroughly examined them. The present booklet will thus help to discipline boys (particularly those showing lower concentration ability) and to prepare them for further study.

And this leads us to the third good, viz. the boys attracted by the things and brought to observe them will acquire knowledge of the most essential things in the world surrounding them in a playful and amusing way. In short, it is hoped that the present book will make the study of the Vestibulum and the Gate to Languages (*Ianua Linguarum*) more pleasant, to which end it is also primarily intended.

And should a mother-tongue version of the book be deemed useful, three more merits could be adduced.

1. The book will afford a device for learning children to read more easily than hitherto, viz. with the help of the symbolical alphabet in the form of pictures printed in the introductory pages, i.e. the characters and the images of the creatures whose voices recall the sounds represented by the letters printed. A mere sight of the creature will help the beginner to identify the meaning of the respective letter. And when the pupil's mind has got used to it and the habit has become fully established, these things will easily reach the pupil's mind. If he also looks through the table of the most important syllables (which we did not consider necessary to include in the present edition of the book), he can proceed to view the pictures and the inscriptions over them. The mere sight of the thing represented in the drawing will suggest its name and will tell the pupil how the title of the picture is to be read. And after the book has been gone through in this way, no pupil will fail to learn to read, and *nota bene*, without that currently used syllabication, that tiresome torment of the mind, which this method can help to completely avoid. Repeated reading of the book, including the descriptions under the pictures, can greatly upgrade the reading skills of the learners.

2. If the mother-tongue version of the book is used in national schools, the pupils will be able to acquire complete knowledge of their mother tongue, including its foundations, because in the explanations given above, the words as well as the phrases, chosen from the whole range of the language, are most suitably arranged. A brief grammar of the mother tongue, analys-

ing clearly the language already learnt, indicating how words are to be inflected, and giving the rules of how the words are to be linked with one another, can also be added.

3. And this leads us to still another benefit: translation into the mother tongue will make the process of acquisition of the Latin language easier and more pleasant, as witnessed in the present edition. Throughout the whole book each word and each phrase of the mother tongue is faced by its foreign equivalent, so that the book is one about everything, though in several idioms, which can be compared to one and the same person clad in different clothes. And at the end of the book a survey could be added of, and some comment on, where the Latin language differs from the mother tongue. For where there are no differences, no comment is needed.

Since the introductory lessons should be plain and simple, only the basic things, and those comprehensible to a child's understanding, have been included in this textbook of elementary reading, and the fundamental words upon the knowledge of which depends the cognition of the whole world, the command of the whole language and the knowledge of all things. Should somebody miss a more perfect description of things and seek fuller knowledge of the language and clearer enlightenment of his mind (which we do owe him), he could easily find it somewhere else with the help of our present encyclopedia fully accessible to the senses.

In the end let us add the following concluding remarks concerning the pleasant usage of the book.

1. Let the pupils have it, so that they may indulge in looking at the pictures and get acquainted with them as much as possible at home before they start going to school.

2. Then let them repeatedly be examined and asked (particularly at school) what this thing and that thing is and what it is called, so that they may know how to name all the things they can see and may point out all the things they name.

3. Let the pupils be shown the things named both in the pictures and in reality, for instance, the parts of the body, various articles of clothing, books, houses, kitchen utensils, etc.

4. They should also be allowed to redraw the pictures with their own hands, if they like, and their willingness should be encouraged, firstly in order that their attention to things may thus be enhanced, secondly in order that they may realize the mutual relationship between parts, and lastly in order that they may develop dexterity in handling things, which is immensely useful.

5. If some of the things here mentioned cannot be presented to the pupils' eyes, as for instance colours and tastes, which cannot be expressed with the help of the printer's ink, it will be very useful that they should be presented to the pupils directly. For this reason it would be desirable that every more distinguished school should possess collections of rare things as well as those that cannot be found in the respective country in order that the pupils may be shown these things whenever they are to be told about them. Only under these conditions would a school become a real school of the world of the senses, a prelude to a school of the intellectual world. But enough now, let us proceed to the subject itself.

К читателю

Противоядием невежеству является образование, которое умам молодым должна давать школа. Но образование это должно быть истинным, полным, ясным и прочным. Оно будет истинным, если преподаются и изучаются только полезные для жизни предметы, чтобы впоследствии не пришлось жаловаться: мы не знаем необходимого, ибо не научились необходимому. Оно будет полным, если ум приведёт к мудрости, язык - к красноречию, а рука научит необходимому в жизни нашей труду. Эти три вещи - разум, действие и речь - и есть соль жизни. Образование будет ясным, а тем самым основательным и прочным, если всё то, чему обучаем и учимся, будет не затемнённым или путанным, но ясным, упорядоченным и расчленённым, как пальцы руки. При этом главное, чтобы вещи, воспринимаемые чувствами, вначале и воспринимались чувствами, дабы они могли быть правильно поняты. Я утверждаю и повторяю во всеуслышанье, что это требование есть основа основ.

Ведь в самом деле, мы не можем ни действовать, ни говорить разумно, если предварительно не поймём правильно всего, что делать мы должны, ни того, о чём нужно говорить. В нашем же разуме нет ничего такого, чего бы раньше не было в чувствах. Усердно упражнять чувства, правильно понимая различия между предметами - вот основы любой мудрости, всего мудрого красноречия и всех разумных жизненных действий и поступков. В школах, однако, этим обычно пренебрегают и ученикам подаются для изучения предметы, которых они не понимают, ибо по-настоящему не были восприняты чувствами. Отсюда труд обучения и изучения становится обременительным и плоды его незначительны.

И вот в ваших руках новое учебное пособие для школ! Рисунки и наименования всех основных в мире предметов, а в жизни действий. Для того, чтобы вы, дорогие учителя, без затруднений могли бы со своими учениками воспользоваться пособием, я вкратце объясню, каких хороших результатов можно ожидать от этой работы.

Книга, как видите, небольшая, но в ней - краткий обзор всего мира нас окружающего и всего существенного из языка, включая рисунки, наименования и описания предметов.

1. На рисунках изображены все видимые в мире вещи (включая и невидимые явления и предметы). Они представлены в том же порядке, как и в «Раскрытой книге языков», и с такою полнотой, что не опущено ничего существенного.

2. Наименованиями являются надписи и заголовки над каждым рисунком. Они обозначают предмет в совокупном наименовании.

3. Описания дают объяснения рисунка, выраженные соответствующими для каждого предмета названиями. Каждый предмет на рисунке и каждое наименование обозначены цифрами, которые указывают, какое название какому предмету принадлежит.

Оформленная таким образом книга, надеюсь, принесет пользу в следующем:

Во-первых, она привлечет к себе детей. Чтобы школа была для них не мучением, а удовольствием. Хорошо ведь известно, что дети с юных лет любят рисунки и с удовольствием рассматривают их. Если же мы добьемся того, что изгоним из садов мудрости все, что пугает детей, польза будет огромная.

Во-вторых, книга эта должна во все большей и большей мере заострять и привлекать внимание детей. Ведь чувства (а именно они главенствуют в детском возрасте, когда ум ещё не в состоянии охватить суть отвлеченных предметов и явлений) нуждаются в необходимых объектах, в случае от-

сутствия которых притупляются и скользят то туда, то сюда. Когда же им представляются надлежащие предметы и явления, они веселят, оживляются и с удовольствием вникают в них до полного понимания их сути. Таким образом, эта книга сделает доброе дело детским умам (особенно рассеянными), подготавливая их к дальнейшим занятиям.

Отсюда вытекает и третье преимущество пособия: дети, привлеченные рисунками, игрой и шутками, получают знания о важнейших предметах и явлениях в мире. Одним словом, эта книжка поможет с большим удовольствием изучать и «Преддверие», и «Дверь языков», также предназначенных для начального обучения.

В случае, если эта книга будет изложена на родных языках, можно ожидать три следующих преимущества.

1. Она даст детям более легкий способ научиться читать, чем это было до сих пор. Это достигается предпосланным книге символическим алфавитом в виде рисунков: даны формы отдельных букв, а к ним изображения тех живых существ, издаваемых которыми звук передается той или иной буквой. При первом же взгляде на животное ребенок легко вспомнит, как произносится соответствующая буква, и в конце концов его воображение, закрепленное упражнениями, поможет ему быстро запомнить все буквы. Рассмотрев затем таблицу первоначальных слогов (включение которой в книгу мне, однако, не представляется необходимым), учащийся сможет перейти к рассмотрению рисунков и напечатанных над ними надписей. Здесь снова самое рассматривание нарисованного предмета, вызвав в уме его наименование последнего, напомнит ему, как нужно прочитать заглавие рисунка. Пройдя таким образом всю книгу, учащийся невольно научится читать посредством одних только заголовков к рисункам и при этом без длительных упражнений в складах, этой тяж-

кой муки детских умов, которая целиком будет устранена этим методом. Повторное же чтение книги с приложенными к рисункам описаниями предметов поможет учащемуся полностью овладеть искусством чтения.

2. Эта же книга, если проходить её в национальных школах на родном языке, поможет изучению этого родного языка в самой его основе, так как через описания предметов приведены слова и выражения всего языка в их наиболее целесообразном применении. В конце книги можно приложить краткую грамматику родного языка, которая ясно разбивает уже понятую речь на её части, показывает изменения отдельных слов и приводит правила их сочетания.

3. Отсюда вытекает ещё одно преимущество: перевод на родной язык поможет более быстрому и занимательному изучению языка латинского. Как можно видеть и в этом издании, вся книжка переведена так, что всюду (родное) слово соответствует по месту слову (латинскому). Одна и та же книга, но только изложенная на двух языках, словно человек, одетый в двойную одежду. В конце можно было бы привести и кое-какие наблюдения и замечания, но лишь в том случае, если латинский способ выражения отстает от родного. Ибо там, где нет никаких отличий, нет нужды и в замечаниях.

Так как первые задания учащимся должны быть небольшими и несложными, то эту первую книгу наглядного обучения мы наполнили только основными знаниями, т.е. самыми главными предметами и словами, являющимися базисом нашего языка и нашего разума вещей. А кто будет стремиться к более совершенному описанию вещей и к более полному знанию языка, к большему просвещению ума своего (как это и следует), тот найдёт все это в других книгах, перейти к которым будет нетрудно через эту нашу энциклопедию доступных чувств предметов.

Остаётся сказать ещё несколько слов о том, с каким удовольствием дети будут пользоваться этой книгой.

1. Дайте им её в руки, чтобы они забавлялись рассматриванием картинок, чтобы эти картинки стали им хорошо знакомы ещё дома, прежде чем они пойдут в школу.

2. Спрашивайте их почаще (в особенности уже в школе), какой предмет изображен на том или другом рисунке и как он называется. Пусть дети не видят ничего, чего бы не могли назвать, и пусть они ничего не называют, чего бы не могли показать.

3. Названные же вещи показывайте детям не только на рисунках, но и в реальности, например, члены тела, одежду, книги, дом и предметы домашнего обихода и т.д.

4. Позволяйте им также срисовывать рисунки, если они захотят. Мало того, побуждайте их к тому, чтобы они этого захотели. Во-первых, это

также заострит их внимание к вещам. Во-вторых, они станут наблюдать взаимные пропорции между отдельными частями вещей. Наконец, они будут развивать этим ловкость рук, что полезно во многих отношениях.

5. Если некоторые вещи, о которых упоминается в этой книге, не могут быть представлены наглядно, то было бы очень хорошо представить их детям в реальности, - например, цвета, запахи, которые здесь не могут быть изображены чернилами. Поэтому было бы желательно, чтобы в каждой хорошей школе хранились заранее заготовленные редкие и дома не встречающиеся вещи, дабы всякий раз, когда о них нужно говорить ученикам, они вместе с тем могли быть им предоставлены. Только тогда эта школа была бы действительно школой или театром видимого мира, преддверием школы интеллектуальной. Довольно, однако, перейдем к делу!

Invitatio *M. Veni, puer, disce sapere! P. Quid hoc est, sapere? M. Omnia, quae necessaria, rectè intelligere, rectè agere, rectè eloqui. P. Quis me hoc docebit? M. Ego cum Deo. P. Quomodo? M. Ducam te per omnia, ostendam tibi omnia, nominabo tibi omnia. P. En adsum! Duc me in nomine Dei! M. Ante omnia debes discere simplices sonos, ex quibus constat sermo humanus: quos animalia sciunt formare et tua lingua scit imitari et tua manus potest pingere. Postea ibimus in mundum et spectabimus omnia. Hic habes vivum et vocale alphabetum.*

Úvod

Učitel: Pojď, chlapče, uč se být moudrý.
Chlapec: Co je to být moudrým?
U.: Vše, co je třeba, dobře znát, dobře dělat, dobře říci.
Ch.: Kdo mne tomu naučí?
U.: Já, s Boží pomocí.
Ch.: Jak?
U.: Provedu tě všude, ukážu ti všechno, pojmenuji ti vše.
Ch.: Tady jsem, veď mne ve jménu Božím.
U.: Především se musíš naučit jednoduchým zvukům, z nichž se skládá lidská řeč, zvuky, které zvířata umějí vydávat a tvůj jazyk umí napodobit a tvá ruka může namalovat. Potom půjdeme do světa a prohlédneme si vše. Žívou a hlasitou abecedu máš zde:

Einleitung

Lehrer: Komm her, Knabe, lerne klug sein!
Knabe: Was ist das, klug sein?
L.: Alles, was nötig ist, gut zu kennen, richtig zu tun, richtig zu sagen.
K.: Wer lehrt mich das?
L.: Ich, mit Gottes Hilfe.
K.: Wie?
L.: Ich werde dich überall hinführen, dir alles zeigen, dir alles benennen.
K.: Hier bin ich! Führe mich in Gottes Namen!
L.: Vor allem musst du die einfachen Laute lernen, aus denen die menschliche Sprache besteht, Laute, die die Tiere hervorbringen können und deine Zunge nachahmen und deine Hand malen kann. Dann wollen wir in die Welt gehen und uns alles anschauen. Hier hast du ein lebendiges und lautes Alphabet:

Introduction

Введение

Teacher: Come, boy. Learn to be wise.
Boy: What does to be wise mean?
T.: To understand well, to do and to express well all that is necessary.
B.: Who will teach me this?
T.: I, with God's help.
B.: How?
T.: I will guide you everywhere, I will show you everything, I will name you everything.
B.: Here I am. Lead me in the name of the Lord.
T.: Before all things, you ought to learn the plain sounds of which man's speech consists and which the living creatures know how to make and your tongue knows how to imitate and your hand can picture. Then we will go into the world and view all things. Here you have a live and vocal alphabet:

Учитель: Пойди-ка сюда, мальчик. Научись уму-разуму.
Мальчик: Что это значит - уму-разуму?
У: Всё, что необходимо, правильно высказывать.
М: Кто меня этому научит?
У: Я с божьей помощью.
М: Каким способом?
У: Я поведу тебя повсюду, покажу тебе всё, назову тебе всё.
М: Я готов. Веди меня во имя божье.
У: Прежде всего ты должен изучить простые звуки, из которых состоит человеческая речь, которые животные умеют издавать и которым твой язык умеет подражать, и твоя рука умеет изображать. Затем мы пойдём по свету и посмотрим всё. Вот перед тобой живая и звуковая азбука.

Cornix cornicatur
Vrána kráká
Die Krähe krächzt
The crow caws
Ворона каркает

á á

A a

Agnus balat
Ovce bečí
Das Schaf blökt
The lamb bleats
Овца блеет

bé é é

B b

Cicada stridet
Kobylka cvrká
Die Heuschrecke zirpt
The grasshopper chirps
Кузнечик стрекочет

cí cí

C c

Urupa dicit
Dudek dudá
Der Wiedehopf ruft
The whooroo says
Удод дудит

du du

D d

Infans ejulat
Dítě pláče
Das Kind weint
The infant cries
Ребенок плачет

é é é

E e

Ventus flat
Vitr fičí
Der Wind pfeift
The wind blows
Ветер дует

fi fi

F f

Anser gingrit
Husa kejhá
Die Gans schnattert
The goose gaggles
Гусь гогочет

ga ga

G g

Os halat
Ústa dýchají
Der Mund atmet
The mouth exhales
Рот дышит

háh háh

H h

Mus mintrit
Myš piští
Die Maus piept
The mouse peeps
Мышь пищит

í í í

I i

Anas tetrinnit
Kachna káchá
Die Ente schnattert
The duck quacks
Утка крякает

kha kha

K k

Lupus ululat
Vlk vyje
Der Wolf heult
The wolf howls
Волк воет

lu ulu

L l

Ursus murmurat
Medvěd mručí
Der Bär brummt
The bear grumbles
Медведь ворчит

mum mum

M m

Felis clamat
 Kočka mňouká
 Die Katze miaut
 The cat meows
 Кошка мяукает

nau nau N n

Auriga clamat
 Vozka volá
 Der Fuhrmann ruft
 The carter shouts
 Возчик погоняет

ó ó ó O o

Pullus pipit
 Kuře pípá
 Das Kücken piept
 The chicken peeps
 Цыплёнок пищит

pi pi P p

Cuculus cuculat
 Kukačka kuká
 Der Kuckuck ruft
 The cuckoo calls
 Кукушка кукует

kuk ku K k

Canis ringitur
 Pes vrčí
 Der Hund knurrt
 The dog growls
 Собака рычит

err R r

Serpens sibilat
 Had syčí
 Die Schlange zischt
 The serpent hisses
 Змея шипит

sí S s

Graculus clamat
 Kavka kráká
 Die Dohle krächzt
 The jackdaw cries
 Галка кричит

tae tae T t

Bubo ululat
 Sova houká
 Die Eule heult
 The owl hoots
 Сова угукает

ú ú U u

Lepus vagit
 Zajíc vřeští
 Der Hase quäkt
 The hare squeals
 Заяц визжит

vá V v

Rana coaxat
 Žába kváká
 Das Frosch quakt
 The frog croaks
 Лягушка квакает

coax X x

Asinus rudit
 Osel hýká
 Der Esel iaht
 The donkey brays
 Осёл кричит

y y y Y y

Tabanus dicit
 Ovád bzučí
 Die Bremse summt
 The horsefly buzzes
 Овод жужжит

ds ds Z z

Z

I

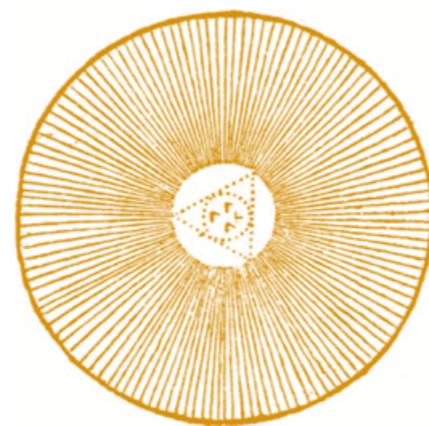
Deus Deus est ex seipso ab aeterno in aeternum, perfectissimum et beatissimum esse (ens): essentiâ spiritualis et unus, hypostasi trinus. Voluntate sanctus, justus, clemens, verax; potentiâ maximus, bonitate optimus, sapientiâ immensus. Lux inaccessa, et tamen omnia in omnibus; ubique et nullibi: summum bonum et solus inexhaustus fons omnis boni. Omnium rerum, quas vocamus mundum, ut creator, ita et gubernator et conservator.

Bůh

Bůh je sám ze sebe od věků do věků nejdokonalejší a nejblaženější bytí: duchovní podstatou je jeden, hypostasí trojí (ve trojí osobě). Svou vůlí je svatý, spravedlivý, milostivý, pravdivý. Svou mocí je největší, dobrotou nejlepší, moudrostí nezměřitelný. Je světlo nedostupné, všechno, a přece všechno ve všem, všude a nikde. Je absolutní dobro a jediný nevyčerpatelný zdroj všeho dobra. Je stvořitel všech věcí, které nazýváme svět, a je jejich správce a udržovatel.

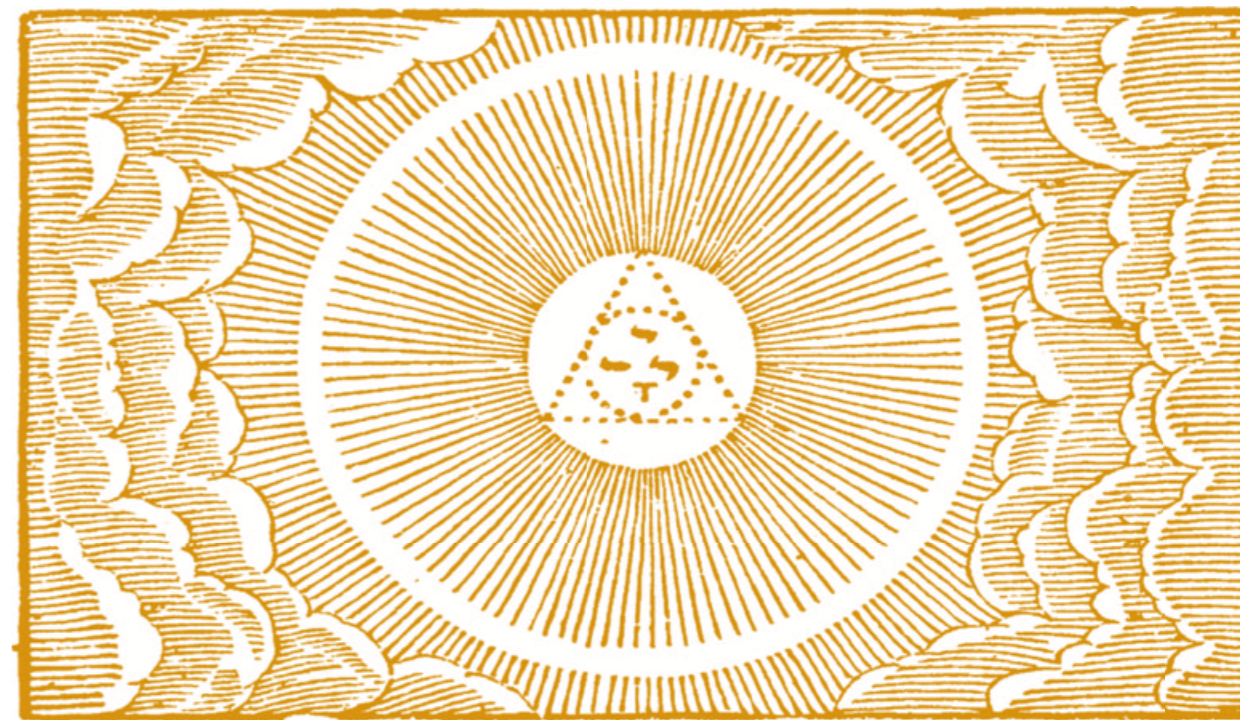
Gott

Gott existiert aus sich selbst von Ewigkeit zu Ewigkeit, das vollkommenste und seligste Sein. In seinem geistigen Wesen ist er einzigartig, in dreierlei Gestalt. In seinem Willen ist er heilig, gerecht, gnädig und wahrhaftig. In seiner Macht ist er der größte, in seiner Güte der beste, weiseste und unermesslichste. Er ist ein unerreichbares Licht, alles und doch alles in allem, überall und nirgends. Er ist die absolute Güte und die einzige unerschöpfliche Quelle von allem. Er ist der Schöpfer aller Dinge, die wir die Welt nennen, und ihr Verwalter und Erhalter.

God

Бог

Throughout all ages God in Himself is the most perfect and most blissful being: and in His spiritual essence He is One, hypostatized in three entities. He is just, gracious and saintly in His will. In His might He is supreme. In His goodness He is the best and in His wisdom immense. He is the light unattainable, the all, yet the all in the all, everywhere and nowhere. He is the absolute goodness and the only inexhaustible source of all goodness. He is the creator of all the objects called the world, and He is their supervisor and keeper.

Бог исходит из самого себя, от вечности в вечность, является всесовершенным и всеблаженным существом. Сущностью он духовный и единый, в лицах он троичный. Волею своей он свят, справедлив, милостив, правдив. Могуществом величайший, добродетелью всеблагой, мудростью неизмерим. Бог есть Свет, Свет неприступный, и, однако, все во всем, везде и нигде. Высшее благо и всяких благ источник, единый и неисчерпаемый. Всех вещей, которые мы называем мир, как творец, так и правитель и хранитель.

3

II

Svět

Nebe¹ má oheň, hvězdy. Oblaka² se vznášejí v povětří. Ptáci³ létají pod oblaky. Ryby⁴ plavou ve vodě. Země má hory⁵, lesy⁶, pole⁷, zvířata⁸, lidi⁹. Tak jsou plny svých obyvatel čtyři živly, které jsou základní součásti světa.

Mundus Coelum¹ habet ignem, stellas. Nubes² pendent in aëre. Aves³ volant sub nubibus. Pisces⁴ natant in aquâ. Terra habet montes⁵, sylvas⁶, campos⁷, animalia⁸, homines⁹. Ita sunt plena habitatoribus suis quatuor elementa, quae sunt mundi maxima corpora.

Die Welt

Der Himmel¹ hat das Feuer, die Sterne. Die Wolken² schweben in der Luft. Die Vögel³ fliegen unter den Wolken. Die Fische⁴ schwimmen im Wasser. Die Erde hat Berge⁵, Wälder⁶, Felder⁷, Tiere⁸, Menschen⁹. So sind die vier Elemente, die die Grundbestandteile der Welt sind, voll von ihren Bewohnern.

The world

Мир

The sky¹ has fire, stars. Clouds² hover in the air. Birds³ fly under the clouds. Fish⁴ swim in the water. The earth has mountains⁵, woods⁶, fields⁷, animals⁸, people⁹. The four elements are thus full of their inhabitants. They are the fundamental parts of the world.

Небо¹ содержит в себе огонь и звезды. Облака² несутся по воздуху. Птицы³ летают под облаками. Рыбы⁴ плавают в воде. На земле есть горы⁵, леса⁶, поля⁷, животные⁸, люди⁹. Так полны своими обитателями четыре стихии, которые являются основной составной частью света.

4

XXXVI

Septem aetates hominis Homo est primū infans¹, deinde puer², tum adolescens³, inde juvenis⁴, postea vir⁵, dehinc senex⁶, tandem silicernium⁷. Sic etiam in altero sexu sunt pupa⁸, puella⁹, virgo¹⁰, mulier¹¹, vetula¹², anus decrepita¹³.

Sedmero věků člověka

Člověk je nejprve dítě¹, potom chlapec², pak mládenec³ (mladík, adolescent), dále mladý muž⁴, později muž⁵, potom starý muž⁶, konečně sešlý stařec⁷. Tak také u druhého pohlaví je děvčátko⁸, děvče⁹, dívka¹⁰, žena¹¹, stará žena (stařena)¹², sešlá babička¹³.

Die sieben Alter des Menschen

Der Mensch ist zuerst ein Kind¹, dann ein Junge², dann ein Jüngling³, weiter ein junger Mann⁴, später ein Mann⁵, dann ein alter Mann⁶, schließlich ein gebrechlicher Greis⁷. So ist es auch beim anderen Geschlecht zuerst ein kleines Mädchen⁸, ein Mädchen⁹, eine junge Frau¹⁰, eine Frau¹¹, eine alte Frau (Greisin)¹², eine gebrechliche Großmutter¹³.

Man's seven ages

Семь возрастов человека

First, man is a child¹, then a boy², then a youngster³ (a youth, an adolescent), then a young man⁴, later on a man⁵, and still later an old man⁶, finally a decrepid old man⁷. The same for the other sex: a little girl⁸, a girl⁹, a lass¹⁰, a woman¹¹, and old woman¹², a decrepid grandmother¹³.

Человек сначала бывает младенцем¹, затем мальчиком², потом отроком³, затем юношей⁴, после этого мужчиной⁵, затем стариком⁶ и, наконец, дряхлым стариком⁷. Такое же наблюдается у другого пола: бывает младенец-девочка⁸, девочка⁹, девушка¹⁰, женщина¹¹, пожилая женщина¹², бабушка, дряхлая старуха¹³.

Sensûs externi et interni Externi sensûs sunt quinque. Oculus¹ videt colores, quid album vel atrum, viride vel coeruleum, rubrum aut luteum sit. Auris² audit sonos, tam naturales, voces et verba, quàm artificiales, tonos musicos. Nasus³ olfacit odores et foetores. Lingva⁴ cum palato gustat sapes, quid dulce aut amarum, acre aut acidum, acerbum aut austerum. Manus⁵ dignoscit tangendo rerum quantitatem et qualitatem; calidum et frigidum; humidum et siccum; durum et molle; laeve et asperum; grave et leve. Sensus interni sunt tres. Sensus communis⁷ sub sincipite apprehendit à sensibus externis perceptas res. Phantasia⁶ sub vertice dijudicat res istas, cogitat, somniat. Memoria⁸ sub occipitio singula recondit et depromit; quaedam deperdit, et hoc est oblivio. Somnus est requies sensuum.

Vnější a vnitřní smysly

Vnějších smyslů je pět. Oko¹ vidí barvy, co je bílé nebo černé, zelené nebo modré, červené nebo žluté. Ucho² slyší zvuky, jak přirozené (hlasy, řeč a slova), tak umělé (hudební zvuky). Nos³ cítí vůně a pachy. Jazyk⁴ s patrem ochutnává, co je sladké nebo hořké, peprné nebo kyselé, trpké či ostré. Ruka⁵ rozlišuje dotekem velikost a jakost věcí, teplé a studené, vlhké a suché, tvrdé a měkké, hladké a drsné, těžké a lehké.

Vnitřní smysly jsou tři. Smysl pospolný⁷ (pod přední částí hlavy) chápe věci vnímané vnějšími smysly. Myšlení⁶ (pod temenem hlavy) posuzuje věci, přemýšlí a mívá sny. Paměť⁸ (pod týlem hlavy) každou věc uchovává a znovu vydává, něco zapomíná. Spánek je odpočinek smyslů.

Äußere und innere Sinne

Es gibt fünf äußere Sinne. Das Auge¹ sieht Farben, was weiß oder schwarz, grün oder blau, rot oder gelb ist. Das Ohr² hört Geräusche, sowohl natürliche (Stimmen, Rede und Worte), als auch künstliche (Musiktonen). Die Nase³ riecht Düfte und Gerüche. Die Zunge⁴ mit dem Gaumen schmeckt, was süß oder bitter ist, gepfeffert oder sauer, bitter oder scharf. Die Hand⁵ unterscheidet durch die Berührung die Größe und Beschaffenheit der Dinge, Warmes und Kaltes, Feuchtes und Trockenes, Hartes und Weiches, Glattes und Rauhes, Schweres und Leichtes.

Innere Sinne sind drei. Die allgemeine Empfindung⁷ (im Vorderteil des Kopfes) begreift die mit den äußeren Sinnen wahrgenommenen Dinge. Das Denken⁶ (unter dem Kopfscheitel) beurteilt die Dinge, denkt nach und hat Träume. Das Gedächtnis⁸ (im Hinterkopf) bewahrt und gibt es wieder, etwas vergisst es. Der Schlaf ist die Entspannung der Sinne.

The outer and inner senses

Внешние и внутренние чувства

There are five outer senses. The eye¹ sees colours, what is white or black, green or blue, red or yellow. The ear² hears sounds, natural (voices, speech and words) and artificial (musical sounds). The nose³ smells scents and stenches. The tongue⁴ with the palate tastes what is sweet or bitter, peppery or sour, acrid or sharp. The hand⁵ distinguishes by touch the extent and quality of things, warm and cold, moist and dry, hard and soft, smooth and rough, heavy and light.

There are three internal senses. The sense of sociability⁷ (under the foremost part of the head) takes in the things perceived by the external senses. Thinking⁶ (under the top of the head) evaluates things, ponders and usually has dreams. Memory⁸ (under the back of the sculp) stores everything and releases it again, it forgets something. Sleep is the repose of the senses.

Внешних чувств всего пять. Глаз¹ видит цвета, и различает, что белое и что черное, зеленое и синее, красное и желтое. Ухо² слышит звуки, как естественные (голоса, речь и слова), так и искусственные звуки (музыкальные тоны). Нос³ обоняет приятные и неприятные запахи. Язык⁴ с небом различает вкусы, какой из них сладкий или горький, острый или кислый, терпкий или резкий. Рука⁵ различает посредством осязания количество и качество предметов, различает, что горячее и холодное, влажное и сухое, твердое и мягкое, гладкое и шероховатое, тяжелое и легкое.

Внутренние чувства существуют три: общее чувство⁷ (находящееся под черепной крышкой) схватывает от внешних чувств воспринятые предметы. Мышление⁶ (под темнем головы) разбирает эти предметы, размышляет и создает сны. Память⁸ (в затылке головы) сохраняет отдельные знания и снова их воспроизводит, а некоторые теряет, и эта потеря есть забвение. Сон – это покой чувств.

1	Invitatio Úvod / Einleitung / Introduction / Введение 58
2	Deus Bůh / Gott / God / Бог 64
3	Mundus Svět / Die Welt / The world / Мир 66
4	Septem aetates hominis Sedmero věků člověka / Die sieben Alter des Menschen / Man's seven ages / Семь возрастов человека 68
5	Sensūs externi et interni Vnější a vnitřní smysly / Äußere und innere Sinne / The outer and inner senses / Внешние и внутренние чувства 70
6	Hortorum cultura Zahradnictví / Der Gartenbau / Gardening / Огородничество 72
7	Agricultura Zemědělství / Der Ackerbau / Tillage / Земледелие 74
8	Pecuaría Chov dobytka / Die Viehzucht / Animal husbandry / Скотоводство 76
9	Mellificium Včelařství / Die Bienenzucht / Bee-keeping / Пчеловодство 78
10	Molitura Mlynářství / Das Mahlen / Milling / Помол муки 80

11	Panificium Pekařství / Das Brotbacken / The baker's trade / Хлебопечение 82
12	Piscatio Rybaření / Die Fischerei / Fishing / Рыбная ловля 84
13	Venatus Honba / Die Jagd / Hunting / Охота 86
14	Lanionia Řeznictví / Der Fleischer / Butchery / Убой скота 88
15	Coquinaria Kuchařství / Das Kochen / Cookery / Поваренное дело 90
16	Vindemia Vinařství / Der Weinanbau / Winegrowing / Сбор винограда 92
17	Zythopoeia Pivovarnictví / Das Bierbrauen / Brewing beer / Пивоварение 94
18	Tractatio lini Zpracování lnu / Die Arbeit mit Flachs / The dressing of flax / Обработка льна 96
19	Textura Tkalcovství / Die Weberei / Weaving / Тканье 98
20	Lintea Plátno / Das Leinen / Linen / Полотно 100

21	Sartor Krejčí / Der Schneider / The tailor / Портной 102
22	Sutor Švec / Der Schuster / The shoemaker / Сапожник 104
23	Faber lignarius Tesař / Der Zimmermann / The carpenter / плотник 106
24	Faber murarius Zedník / Der Maurer / The mason / Каменщик 108
25	Machinae Stroje / Die Maschinen / Engines / Механизмы 110
26	Metallifodina Hornictví / Der Bergbau / Mining / Горное дело 112
27	Faber ferrarius Kovář / Der Schmied / The blacksmith / Кузнец 114
28	Scriniarius et tornator Truhlář a soustružník / Der Tischler und der Drechsler / The cabinet-maker and the turner / Столяр и токарь 116
29	Figulus Hrnčír / Der Töpfer / The potter / Гончар 118
30	Putei Studny / Die Brunnen / Wells / Колодцы 120

31	Balneum Lázeň / Das Bad / The bath / Баня 122
32	Tonstrina Holírna / Die Barbierstube / The barber's / Цирюльня 124
33	Equile Stáje / Der Pferdestall / The stables / Конюшня 126
34	Horologia Hodiny / Die Uhren / Clocks and dials / Часы 128
35	Pictura Malířství / Die Malerei / Painting / Живопись 130
36	Specularia Optická skla / Optische Gläser / Optical glasses / Оптические стекла 132
37	Vietor Bednář / Der Böttcher / The cooper / Бочар 134
38	Restio et lorarius Provazník a řemenář / Der Seiler und der Riemer / The ropier and the strapmaker / Вереvoчник и шорник 136
39	Viator Pocestný / Der Wandersmann / The wayfarer / Путник 138
40	Eques Jezdec / Der Reiter / The horseman / Всадник 140

41	Vectura Povoznictví / Das Fuhrwesen / The coachman's trade / Езда 142
42	Transitus aquarum Převoz / Die Überfahrt / A ferry / Переправа по воде.....144
43	Natatus Plavání / Das Schwimmen / Swimming / Плавание 146
44	Navis actuaria Veslice / Das Ruderschiff / A galley / Гребное судно 148
45	Navis oneraria Nákladní loď / Das Frachtschiff / A cargo ship / Грузовой корабль 150
46	Ars scriptoria Písařské umění / Die Schreibkunst / The art of writing / Искусство письма 152
47	Papyrus Papír / Das Papier / Paper / Бумага 154
48	Typographia Knihčičkařství / Die Buchdruckerei / Printing / Типография 156
49	Bibliopolium Knihupectví / Die Buchhandlung / A bookshop / Книжная лавка 158
50	Bibliopegus Knihař / Der Buchbinder / The bookbinder / Переплетчик 160

51	Schola Škola / Die Schule / A school / Школа 162
52	Museum Studovna / Das Studierzimmer / A study / Кабинет 164
53	Artes sermonis Umění projevu / Die Sprech- und Redekunst / The arts of grammar and rhetoric / Искусство речи 166
54	Philosophia Filozofie / Die Philosophie / Philosophy / Философия 168
55	Geometria Zeměměřičství / Die Landvermessung / Surveying / Геометрия 170
56	Ethica Etika / Ethik / Morals / Этика 172
57	Prudentia Rozvážnost (Prozíravost) / Besonnenheit / Reflection (Prudence) / Рассудительность 174
58	Sedulitas Pilnost / Fleiß / Diligence / Трудолюбие 176
59	Temperantia Střídmost / Mäßigkeit / Temperance / Умеренность 178
60	Fortitudo Statečnost / Tapferkeit / Bravery / Мужество 180

61	Patientia Trpělivost / Geduld / Patience / Терпение 182
62	Humanitas Lidskost / Menschlichkeit / Humanity / Человечность 184
63	Justitia Spravedlnost / Gerechtigkeit / Justice / Справедливость 186
64	Liberalitas Štědrot / Freigiebigkeit / Generosity / Щедрость 188
65	Mercatura Kupectví / Der Handel / Merchandising / Торговля 190
66	Ars medica Lékařství / Die Medizin / Medicine / Медицина 192
67	Ludus scenicus Divadlo / Das Theater / The theatre / Театр 194
68	Praestigiae Kejklířství / Die Gaukelei / Juggling / Фокусы 196
69	Palaestra Zápasíště / Der Fechtsaal / The arena / Фехтовальный зал 198
70	Ludus pilae Míčová hra / Das Ballspiel / A ball game / Игра в мяч 200

71	Cursûs certamina Běh o závod / Der Wettlauf / Racing / Соревнования в беге 202
72	Ludi pueriles Dětské hry / Kinderspiele / Children's games / Детские игры 204
73	Religio Náboženství / Religion / Religion / Религия 206
74	Gentilismus Pohanství / Heidentum / Paganism / Язычество (Поганство) 208
75	Judaismus Judaismus / Judaismus (Judentum) / Judaism / Иудаизм (Иудейство) 210
76	Christianismus Křesťanství / Christentum / Christianity / Христианство 212
77	Mahometismus Islám / Muslimischer Glaube (Islam) / Mohammedan faith (Islam) / Магометанство (Ислам) 216
78	Clausula Závěr / Schluss / The close / Заключение 218

ORBIS SENSUALIUM PICTUS

Johannes Amos Comenius / Jan Amos Komenský

Výbor sestavila, edičně a textově zpracovala doc. PhDr. Naděžda Kvítková, CSc.

Přeložili prof. PhDr. Věra Höppnerová, DrSc. / doc. PhDr. Sergej Tryml, CSc. / PhDr. Mark Anfilov / PhDr. Marie Horvátová

První vydání v nakladatelství Trizonia recenzovali prof. PhDr. Jiří Daňhelka a prof. PhDr. Josef Polišínský, DrSc.

Druhé upravené a rozšířené vydání – v nakladatelství Machart vydání první – recenzovala doc. PhDr. Eva Hájková, CSc.

Překlady lektorovali PhDr. Horst Görsch / PhDr. Vladimír Vařecha, CSc. / doc. PhDr. Milan Balcar, CSc.

Vydalo nakladatelství Machart / www.machart-books.cz / v březnu 2012

Grafická úprava Kameel Machart / Technická příprava Ing. Lukáš Münzberger

ISBN 978-80-87517-41-3